

ור"ת והראשונים פליגי - עי' בדברינו על תוס' ד"ה חלב.

[ב] לענין הלכה:

הנה לקמן (כז: טו.) מוקמינן דפליגי תנאי בדברי רב ברונא. והרי"ף, והרא"ש (סי' ז'), והרמב"ם (ה. ט.) פסקו כרב ברונא. אולם הב"י (רסד. ה.) הביא שהסמ"ג וסמ"ק פסקו דלא כוותיה. ולמעשה פסקו הטור ושו"ע שם כרב ברונא.

היא גופה גזירה ואנן ניקום וניגזור גזירה לגזירה - לעיל דמסקינן שאין נותנין לתוכן שמן כל שהוא, לא חשיב גזירה לגזירה - עי' בדברינו לעיל ד"ה א"ל אין מדליקין (אות ז').

תני רמב"ח פתילות ושמינים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת אין מדליקין בהן במקדש - גליון הש"ס תמה דבמקדש היו מדליקין בשמן זית זך בלבד. ובחי' רעק"א כתב דאגב גורא דשבת נקט הכי, וכ"כ הרש"ש דשיגרת לשון הוא. ועי' שפ"א.

אולם בהגהות מראה כהן וחשק שלמה ציינו שבילקוט ליתא לתיבת 'ושמינים', וכן ליתא בפי' ר"ח כאן עה"ג, וברשב"א (כו: ד"ה מתני'), וכ"כ המאירי דלא הוצרכנו בשמועה זו לענין שמינים.

איברא בריטב"א מבואר שרמי בר חמא קאי על כל הנרות שהיו במקדש ולא דוקא דמגורה - עי"ש בהערת המהדיר (25), וכן נקט בהגהות מצפ"א מדיליה, והוסיף דאע"ג דמיייתי קרא "להעלות נר תמיד" דבמגורה מיידי, מ"מ קאי נמי על שאר הנרות.

משום שנאמר להעלות נר תמיד - כתב מהר"י קורקוס (ממדין ומוספין ג. טו.) דאע"ג שכבר דרשו מלשון 'להעלות' שהיתה מעלה לפני המגורה, אפשר דהכא דרשו מדכתיב 'להעלות' ולא כתיב 'לעלות'. אך הקשה דילמא כוליה קרא להכי הוא דאתא

ומעלה לפני המגורה מנא לך, וכתב דאפשר דאסמכתא בעלמא היא, א"נ העלאות טובא כתיבי.

הוא תני לה והוא אמר לה כדי שתהא שלהבת עולה מאליה - עי' לעיל כ. ברש"י ד"ה תני ר' חייא, ובדברינו שם.

תנן מבלאי מכנסי כהנים ומהמיניהם היו מפקיעין ומהן מדליקין - תוס' סוכה נא. (ד"ה מזלזלי) הניחו בתמיה אמאי לא נקטה המשנה גם 'כתונת', והתוי"ט העיר אמאי לא הקשו גם מ'מצנפת'. ועי' כס"מ (כלי המקדש ת. ו. נסו"ד), וע"ע בסוכה שם - רש"ש, ערוך לנר, הגהות חשק שלמה, ויד דוד. וראה עוד ערוך השולחן (כלי המקדש כט. ה.), ומנחת חינוך (מלוא ז'ט.).

שמחת בית השואבה שאני - א. רש"י פירש לפי דלא הוי דאורייתא ולא כתיב בה "להעלות נר תמיד".

ב. הריטב"א לשיטתו שהבאנו לעיל (ד"ה תני רמב"ח) דרמב"ח קאי על כל נרות שהיו במקדש, פירש הכא דשמחת בית השואבה שאני שהיא להרבות בשמחה בעלמא, ולא היו מדקדקים בה.

ג. נמוקי הגר"ב פירש שהיו מרבין בה מאד באור, והוי כמדורה דאמרינן לעיל שעושין אפילו מפתילות פסולות. וראה חי' מהרי"ט שדחה סברא זו.

סוגיא דחנוכה

אר"ה פתילות ושמינים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת אין מדליקין בהן בחנוכה בין בשבת בין בחול:

א[ה] האחרונים הקשו משמן שריפה שהוא שמן טוב להדלקה, וכל איסורו משום שמצוה לשורפו ושמא יטה למהר שריפתו, או שמא ישרפנו ביו"ט (לקמן כג.), וזה לא שייך בחנוכה בחול [וכן במקדש דאסרו נמי לעיל]. ותירץ הפני יהושע דשמן חנוכה כיון

דהמשייר אסור בהנאה הרי הוא כמפסידו בידיים, ועי' אתון דאורייתא (כלל ט"ו) שהוכיח מדברי הפני' דס"ל דין 'משמרת' גם בתרומה טמאה, [עי' בדברינו לקמן כה. ד"ה בשתי תרומות]. וראה עוד הגהות מהר"ץ חיות, חי' מהרי"ט, שפ"א, ושו"ת כתב סופר (סי' כ"ו).

[ב] עי' מהר"ץ חיות (לקמן כה:) שדן לענין הדלקת נר חנוכה בצרי או בעטרן שפסולין לנר שבת.

[ג] עי' הגהות מלא הרועים שדן אם בחנוכה אסרו גם כשמערב בהן שמן כשר, כשם דמסקינן לעיל שאסור לנר שבת.

[ד] הנה בשבת דחנוכה בין לר"ה ובין לר"ח אסור, דכיון דשרו להשתמש לאורה איכא למיחש שמא יטה, ומכח זה תמה רעק"א על סברת הרמב"ם דאיסור שמינים אלו לנר שבת הוא שמא יניח הנר ויצא, וזה הרי לא שייך בנר חנוכה - עי' בדברינו במתני' ריש פירקין (ד"ה זמא מדליקין, אות ז').

וראה עוד בדברינו על התוי" (ד"ה מפני) שהביאו רמב"ם מהכא כנגד דברי תוס' שם.

אמר רבא מ"ט דר"ה קסבר כבתה זקוק לה:

א[ה] פירש רש"י ושמא יפשע ולא יתקן לה, וראה בדברינו על רש"י.

ובבית הלוי עה"ת (למנוכה) נסתפק האם רב הונא חייש כן רק בנר דעיקר המצוה, או חייש גם שמא יפשע ויחסר בהידור מצוה, ונפק"מ האם רשאי להדליק נר אחד בשמן כשר, ונרות הנוספים בשביל הידור מצוה ידליק בשמן פסול, עי' בדבריו. וראה עוד באבי עזרי (מנוכה, נסו"ד).

[ב] בית הלוי שם (עמ' ע"ה) נסתפק למ"ד כבתה זקוק לה, האם גם כשנשפך השמן ואבדה הפתילה לגמרי חייב להשלים

ההדלקה, או רק כגון שכבתה דהוא תיקון הנר שהדליק כבר, אך לא חייבוהו בהדלקת נר אחר, עי' בדבריו.

ורב חסדא אמר מדליקין בהן בחול אבל לא בשבת - עי' מהר"ץ חיות שדן למ"ד ד'שמן קיק' הוא מעוף טמא שכך שמו, איך יוכשר למ"ד מדליקין בהן בחנוכה, הרי לא הוכשר למלאכת שמים אלא דבר טהור. [יש לעיין אמאי לא קשיא ליה כבר לענין נר שבת, מדוע פסלוהו רק משום שאין נמשך השמן אחר הפתילה].

רש"י

ד"ה חלב מהותך - פוגד"ר בלע"ז - עי' בדברינו בגמ' ד"ה חלב מהותך, אות א'.

ד"ה ולא שתהא עולה - ולא שתהא צריכה תיקון והטייה - עי' שפ"א שפירש בענין אחר.

ד"ה שמחת בית השואבה - דלא כתיב להעלות בה ולא דאורייתא היא - עי' בדברינו בגמ' ד"ה שמחת בית השואבה.

ד"ה זקוק לה - צריך לכתחלה לעשות יפה דילמא פשע ולא מתקן לה - הרש"ש העיר דלשון רש"י משמע שמא יעשה במזיד, ולמה לנו לחוש למזיד, והו"ל למימר שמא ישכח. ומסיק להוכיח מכמה דוכתי דלשון 'שמא יפשע' מתפרש שמא ישכח. וראה עוד פני יהושע, שפ"א, חי' חת"ס, ובית הלוי עה"ת (למנוכה).

תוס'

ד"ה למאי נפק"מ - שאם נדר לתת לחבירו שעה יתן לו פסולתא דדובשא ואין יכול לכופו לתקן לו - עי' חי' מהרי"ט.

ד"ה מפני - באם שיש רק נר א' כשר בבית עי' זה יזכור ולא יטה שאר נרות וכו'

ור"ש מקוצי אומר דדבר שיכול לעשות בלא נר וכו' מותר להשתמש לאור כל נר - א. הטור (רי"ט ס' רס"ד) לא סבר חילוקים אלו, ופסק דכל נר שמדליק בבית אסור שיהיו הפתילות והשמינים פסולין. וכתב הב"י שכן נקטו רבינו ירוחם, הגה"מ, סמ"ג, וספר התרומה, וראיה מנר חנוכה דאמרינן לקמן דשרי להדליק בשמינים אלו למ"ד אסור להשתמש לאורה, משמע הא אי שרי להשתמש היה אסור להדליק בהן אף שנותנין נר חנוכה חוץ לבית.

ולהלכה - השו"ע (רס"ד. פ.א). פסק שכל נר שמדליק בבית צריך להיות מדברים הכשרים. והרמ"א הביא שיטת החולקים, ומסיק דלצורך שבת יש להקל דיעבד. וראה עוד משנה ברורה (סק"ח), וביאור הלכה (ד"ה יש להקל).

ב. משמע מדברי תוס' דנר אחד מהני לכל חדרי הבית ולא רק לחדר שעומד הנר בו, ועי' משנה ברורה (רס"ד. ה). שהביא בזה מחלוקת הפוסקים. ועי' ש"ש בהערה (1) מהדור 'דרשו' ביאור טעמי החולקים. וראה עוד שפ"א, וקרבן נתנאל (אות ט').

ד"ה חלב מהותך - קרבי דגים לאו היינו שמן דגים - לאפוקי מפירוש רש"י במתני' כד: שנקט דהיינו שמן דגים, ותוס' לקמן כו. ד"ה איכא בינייהו (לין גלה"ס) פליגי עליו דשמן דגים היינו הבא מעינו של דג, והרשב"א כתב בשם תוס' דהוא שמן היוצא מן הבשר, אבל קרבי דגים שנימוחו היינו מיחוי הקרבי דגים עצמן.

והב"י (רס"ד. ה). נקט דלא פליגי, דהנה אף רש"י לקמן דקדק לכתוב "מקרבי דגים שנימוחו", דהיינו שמהקרבנים שנימוחו מסננין אותו ומוציאין שמן צלול, וזהו דשריא מתני', אבל קרבי דגים דהכא היינו שנימוחו ולא הוציא השמן הצלול מהן. ועי' מה שתמה עליו המשל"מ (ה. ט.). וראה עוד חי' מהרי"ט.

ד"ה שמחת בית השואבה - תימה היכי שרי להדליק וכו' ואמר בפ"ב דקידושין בגדי כהונה שבלו מועלין בהן - יש לעיין דלכאורה כל דבר שנעשית מצותו אין מועלין בו - עי' פני יהושע, משל"מ (פ"ח מכלי המקדש), ויד דוד (מהדו"ק).

ודוחק לומר לב ב"ד מתנה עליהן דמה צורך יש להן להתנות בשביל זה - מפרש הגהות חכמת מנוח שהרי יכולים לעשות פתילות מדברים אחרים שאינם של הקדש. והמשל"מ (כלי המקדש ח. ו). פירש שהרי אינה אלא לשמחה בעלמא. וראה עוד מש"כ התו"י (אות ז'), ובביאור כוונתם יעו"ב בחזו"א (מנחות כח. כ.).

ונראה לר"י דהואיל ולכבוד הקרבן היו עושין דכתיב ושאתם מים בששון

צורך קרבן חשיב ליה - א' תירוצים נוספים - הריטב"א כתב דכיון ששמחת בית השואבה מצוה היא, ובגדי כהונה שבלו צריכין גניזה, אין לך גניזה כשריפתן לצורך מצוה. אך שוב הקשה מהא דמייתי תוס' בסמוך דאשה היתה בוררת חיטין לאורה, ומסיק כסברא שדחו תוס' לעיל דלב ביי"ד היה מתנה עליהן.

הגהות חש"ל כתב לתרץ עפ"י דברי הריטב"א (קידושין נ"ד) דבגדי כהונה יש בהן קדושת דמים בלבד ואית להו פדיון, א"כ שפיר י"ל שפדו אותם תחילה.

הגהות ראמ"ה (פסחים נו). כתב די"ל שהשמן דשמחת בית השואבה נקנה מתחילה ע"מ כן ואין בו מעילה, והפתילה אינה חשובה בעין בשעת הדלקה.

וראה עוד מש"כ השפ"א כאן.

ב' המשל"מ (כלי המקדש ח. ו). תמה הרי היו מחללין בחליל בחג משום ניסוך המים דהוא גם צורך קרבן, ואפילו הכי איתא במתני' סוכה נ. דאסרו בשבת ויו"ט הגם שאינו אלא משום שבות, כל שכן שיש לאסור הדלקה בכלאי בגדי כהונה שהוא איסור גמור

מן התורה. ופירש דתירוצי ר"י נסמך על מש"כ תוס' דלב ביי"ד היה מתנה עליהן, אלא דקשיא לתוס' לשם מה הוצרכו להתנות, ולזה תירצו שהוא צורך קרבן ולכבודו.

ועי' מש"כ אבן האול (מלואים והשמיטות) לישב קושית המשל"מ. וראה עוד בעמק ברכה (ענין שמחת בית השואבה, אות ז').

ומיהו בירושלמי דייק מהכא דקול מראה וריח אין בהן משום מעילה - הגהות מלא הרועים ציין לפסחים כו. דהש"ס שלנו חולק על הירושלמי, דקאמר מעילה הוא דליכא הא איסורא איכא, וציין לתוס' שם (ד"ה מעילה).

וקשה לר"י מאי פריך ממכנסי הכהנים הלא היה בהן פשתן וכו' וטוב לפתילה דהוי ככרך דבר שמדליקין בו ע"ג דבר שאין מדליקין בו - לפירוש הרמב"ם (עי' מדבריו בגמ' ד"ה א"ל אין מדליקין) דמסקינן שאין מדליקין כה"ג לפי שאין דולק יפה, אתי שפיר שגם במקדש אין מדליקין.

והשפ"א כתב לישב קושית תוס' דצמר לחודיה אינו דולק כלל, הלכך לא מהני ליה כשכורך עם דבר אחר.

ובשבת הוא דאסור שמא ידליק בעיניה אבל במקדש לא שייכא הך גזירה

- מהר"ם פירש לפי שכהנים זריזין הן. [ועי' שבת של מ]. ובהערות עוז והדר הביאו בשם גנזי יוסף דבמקדש ליכא למיחש שמא יקח הפסול לחודיה, כיון שלקחו מבלאי בגדי כהונה, ואין בהן שום בגד שיהא בו צמר בלא פשתן. וכע"ז כתב בהגהות ראמ"ה. וראה עוד נמוקי הגרי"ב על מהר"ם.

מיהו בהר המוריה כתב שמדברי הרמב"ם (תמו"מ ג. טו). משמע שגם במקדש אסור לכרוך כה"ג, עי"ש הטעם, ודלא כמשל"מ שעל דברי הרמב"ם הביא דברי תוס'.

ונראה לר"י דכיון שאין מן הפשתן אלא רביע בטל בשאר מינים - כ"כ גם תוס' הרא"ש, רשב"א, ריטב"א, וחי' הר"ן. וראה בדברינו בגמ' ד"ה ד"ה בעא מיניה, אות א'.

ד"ה ומותר להשתמש - (ע"ב) וי"ל דא"כ לא הוה צריך ליה למימר בין בחול בין בשבת כיון דחד טעמא הוא וכו' - כן תירצו גם הרשב"א, ריטב"א, וחי' הר"ן. וראה מש"כ התו"י על תירוצו זה, וכדבריו איתא בתוס' הרא"ש. אולם עי' במהרש"א שתירץ באופן אחר. וראה עוד נמוקי הגרי"ב על מהרש"א, חי' מהרי"ט, יד דוד (מהדו"ג), ובית הלוי עה"ת (למנוחה).

תירוצים נוספים על קושית תוס' - הרשב"א בתירוצו נוסף, וכן הרמב"ן אליבא דהרי"ף תירצו דלא מהכרח קאמר כן אלא מסברא, דכיון דלרב חסדא הכרח לומר כן, מסתמא בהא לא פליג עליה רב הונא.

שיטה להר"ן בשם הרא"ה, וכן הריטב"א בשם י"מ תירצו דדייקינן הכי מדקאמר 'פתילות ושמינים', דלכל אחד שייך טעם אחר, עי' בדבריהם.

וראה עוד מש"כ הרמב"ן. ועי' פני יהושע שדייק מלשון רש"י דנחית לישב קושיא זו. וראה עוד שפ"א.

דבסתמא לא הייתי אומר ששום אדם יחמיר לאסור להשתמש לאורה - עי' מהרש"א שביאר דאין זו סברא מוכרחת, אלא דאיכא למיטעי למימר הכי. ועי' פני יהושע.

וכן הלכתא דנר חנוכה אסור להשתמש לאורה וכו' ורב יוסף נמי משמע לקמן דס"ל הכי - פי' דרב יוסף מקיים לקמן כב. דעת מאן דאסר להרצות מעות כנגד נר חנוכה, ומסיק דאבוהון דכולהו דם דילפינן לאסור ביזוי מצוה.

והרשב"א הוסיף דרבא דהוא בתרא גם אסר תשמיש לאורה, ולפיכך אמר לקמן שצריך נר אחרת להשתמש לאורה. ודחה סברת בעל המאור שרבא אמר לכו"ע, דאפילו מ"ד מותר להשתמש לאורה מצריך נר אחרת דאל"כ הוראה יאמר לצרכו אדלקה - ע"י ברשב"א שהאריך לדחות דבריו. מיהו מדברי תוס' שלא סייעו מהא דרבא משמע דסברי כבעל המאור. וראה בדברינו בגמ' ע"ב ד"ה אמר רבא.

מיהו בעיקר הדין פליג בעל המאור על תוס' ופסק דמותר להשתמש לאורה. ותמה עליו הרמב"ן מראיות תוס' מדבר ור' יוחנן ואביי. וראה מש"כ לישב בית הלוי עה"ת (למנוכה).

דף כא:

אוצר החכמה

גמ'

אר"ז אמר רב פתילות ושמונים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת
מדליקין בהן בחנוכה בין בחול בין בשבת - כן נפסק להלכה, ומ"מ כתב הב"י (רי"ט סי' תרע"ג) שהרוקח ומרדכי כתבו שמצוה מן המובחר לחנוכה בשמן זית. וכ"כ הרמ"א (תרע"ג. א). ועי' בסוגיא לקמן כג. ובתוס' שם ד"ה מריש.

מ"ט דרב קסבר כבתה אין זקוק לה:

סברת הדין, ופרטי דינים להלכה:

א. בית הלוי עה"ת (למנוכה) דן מה סברת מ"ד אין זקוק לה, ומה טירחא היא לחזור ולהדליקה. וביאר דעיקר נר חנוכה הוא זכר לנס נרות דמקדש, ובמנחות פח: מבואר שפתילה שכבתה נפסלו השמן והפתילה להדלקה, לכך עשו בחנוכה לענין זה הדין כמנורה אע"ג שבשאר דברים לא השוו דינם, עי' בדבריו.

ב. כתב הר"ן בשם שו"ת הרשב"א (מ"א סי' תקל"ט) דאם לאחר שהדליק בא לתקנה וכיבה

בשוגג, אינו חייב להדליקה דהדלקה עושה מצוה, ואם בא להדליקה אינו מברך עליה. וכן פסק בשו"ע (תרע"ג. ג). וכתב הפמ"ג (צמטצ"ז סק"צ) דאם כבתה במזיד בתוך זמנה פשיטא שזקוק להדליקה, ופשיטא דאף כה"ג לא יברך. ועי' חלקת יואב (מ"צ קונטרס הערות, הע' ד').

וכתב הב"ח (תרע"ג. ג.) בשם או"ז ומהרש"ל דאף כשאין חייב מן הדין מצוה לחזור ולהדליק, ומ"מ פשיטא דאין מברך עליה. ג. הב"י (רי"ט סי' תרע"ג) כתב בשם תרומת הדשן (סי' ק"צ) שאפילו כבתה בערב שבת קודם קבלת שבת שעדיין הוא מבעוד יום, אינו זקוק לה. וכן פסק בשו"ע (תרע"ג. ג). ועי' ט"ז (סק"ט).

ד. כתב המשנה ברורה (תרע"ג. כה.) דאם מתחילה הדליק במקום הרוח וכבתה, זקוק לחזור ולהדליק במקום שאין הרוח מצוי דהוי כאילו לא נתן בה שמן כשיעור, אך מ"מ לא יברך דשמא לא היה ברור שיכבה, ועי"ש שער הציון.

ולענין המדליק במקום הרוח ומיד סגר שלא יכנס רוח - עי' שלמת חיים (סי' רס"ב), וטעמא דקרא (להגרמ"ק) אחר פרשת וישב. ה. יש לעיין הלא בין השמונים שאין מדליקין בשבת הוא שמן שריפה, ואין הטעם משום שלא נמשך היטב אלא מפני שמצוה לשורפו, א"כ מה שייך עליו הטעם דמדליקין בו בחנוכה משום דקסבר כבתה אין זקוק לה - עי' מש"כ הבנין שלמה (מ"צ סי' ס"ד).

ואסור להשתמש לאורה:

טעמי הראשונים לאיסור השתמשות לאורה:

א. הרשב"א בפי' קמא, הר"ן, ומאירי פירשו דנר חנוכה תקנו זכר לנס דומיא דמנורת המקדש שאסור להשתמש לאורה. והשפ"א תמה על המפרשים דומיא דמנורה, הלא בגמ' לקמן משמע דהטעם משום ביזוי מצוה. ועוד תמה אמאי לא ילפינן בשאר עניינים שיהא

דומיא דמנורה. וכן הקשה מהר"ן חיות (כ"ג), ועי' מש"כ בהערה 24 לחי' הר"ן. וראה עוד פני יהושע.

ב. הרמב"ן בחידושי ובמלחמות, והרשב"א בפ"י שני פירשו משום בזיון מצוה.

ג. רש"י (ד"ה ואסור להשתמש) כתב "שיהא ניכר שהוא נר מצוה", וראה מש"כ על דבריו הגהות ר"ש מדעסוי, ראמ"ה, פני יהושע, ראש יוסף, ובית הלוי עה"ת (למנוכה).

ד. תוס' הרא"ש (כ"ג.) מסיק דהטעם משום שהוקצה למצותו.

ה. בעל המאור תלה סברות הנ"ל בדברי אמוראי: רב דהכא דאסר כל תשמיש לאורה סבר דומיא דמנורת המקדש, אבל רב אסי דאסר לקמן רק הרצאת מצות משמע דתשמיש מצוה שרי, סבר דהטעם משום ביזוי מצוה וכדמסקינן שם 'אבוהון דכולהו דם' שלא יכסנו ברגל, ובתשמיש מצוה ליכא בזיון. [ומאן דשרי לעיל כל תשמיש לאורה, ס"ל שבתשמיש לאורה ליכא בזיון, אלא כגון כיסוי דם ברגל. וכ"כ הרשב"א].

ברם הרמב"ן בחידושי ובמלחמות, וכן הרא"ש (סי' ו'), והר"ן סברי דאף לטעם דבזיון מצוה כל תשמיש אסור ואפילו דמצוה, והא דנקט רב אסי לקמן 'אסור להרצות מצות' הוא לרבותא דאפילו תשמיש קל כזה אסור.

ותוס' הרא"ש הנ"ל כתב דמ"ד אסור להשתמש לאורה טעמו משום שהוקצה למצותו ואסור בכל תשמישים, אבל רב אסי לקמן סבר מותר להשתמש לאורה, ולא אסר אלא כגון הרצאת מצות משום ביזוי מצוה. ו. להלכה - נפסק כדעת רב דאסור להשתמש לאורה - עי' תוס' סוד"ה ומותר להשתמש (מתחיל צ"ב), ובדברינו שם. ופסקו הרמב"ם (מנוכה ד. ו.) והטור (סי' תרע"ג) כשיטה הסוברת שכל תשמיש אסור ואפילו דמצוה. וראה ביאור השיטות בשו"ת אבני נזר (או"מ סי' תל"ו). ועי' ביאור הלכה (סי' תרע"ג ד"ה ויש מי שממיל).

וכבתה אין זקוק לה ורמינהו מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל

מן השוק - צ"ב דלשון 'ורמינהו' נופל על סתירת מתני' וברייטא אהדידי, ולא על דברי אמורא כדכא - עי' הגהות מהר"ן חיות, ושבת של מי.

מצותה משתשקע החמה:

א] מתחילת השקיעה או מסופה:

דעת הטור (רי"ט תרע"צ) ד'משתשקע החמה' היינו סוף השקיעה, וביארו הב"ח ומג"א דהיינו צאת הכוכבים. וכן פסק השו"ע. אולם הגר"א (סק"צ) כתב דמשמע בהדיא מדברי הרשב"א והר"ן שהוא תחילת השקיעה, וכן איתא במרדכי דהיכא דכתיב לשון 'משתשקע' היינו תחילת השקיעה. וכן נקט המאירי, וכ"כ הפרי חדש, והביא דבריהם ביאור הלכה (רי"ט סי' תרע"צ). ועי' משנה ברורה (סק"ב).

וראה תוס' הרא"ש לקמן לה. שר"ת סייע מהכא לשיטתו דאיכא ב' שקיעות, והיכא דקתני 'משתשקע' היינו שקיעה המאוחרת, דאי מתחילת שקיעה הראשונה עדיין יום גמור הוא, וליכא פרסומי ניסא דשרגא בטיהרא מאי מהני. וראה בדברינו לקמן לד: (ד"ה ת"ר זין השמשות) שיטות הראשונים בזמן שקיעת החמה.

ב] הדלקה קודם השקיעה:

הרשב"א והר"ן נקטו והוכיחו דלאו למימרא שאין רשאי להדליק קודם שתשקע החמה, אלא עיקר מצותה קאמר, ואם רצה להקדים מקדים, וראיה מהדלקת נר חנוכה בערב שבת קודם חשיכה. אמנם הוכיחו שדעת הר"ף דדוקא קאמר 'משתשקע החמה', ובערב שבת מדליק כשיטה דאחר שקיעת החמה אכתי יום הוא. והמאירי כתב דאין ראיה מערב שבת דהיכא דלא אפשר שאני. וראה עוד אבני נזר (או"מ סי' תל"ח).

וכשיטת הרי"ף כן הוא דעת הרמב"ם (מנוכה ד. ה.). וראה ביאור הלכה (תרעז. א. ד"ה ולא). וע"ע בנין שלמה (מ"א סי' נ"ג).

עד שתכלה רגל מן השוק וכו' דאי לא אדליק מדליק:

שיטות הפוסקים עד אימתי זמן הדלקה, ולענין הלכה:

תוס' (ד"ה דלי) נקטו ללשון זו דמשכלתה רגל מן השוק אינו יכול להדליק, אלא שכתבו דמ"מ ידליק מספק דהאיכא שינויא אחרנא. וכן נקטו הרמב"ם (מנוכה ד. ה.), הרא"ש (סי' ג'), והמאירי, וכ"כ השלטי גבורים (אות ג') בדעת הרי"ף.

אבל הרשב"א נקט שנו חנוכה הוא בכלל "כל שמצותו בלילה כשר כל הלילה" (מגילה כ:), אלא שלא קיים מצות פרסומי ניסא כתקנה לגמרי, וכ"כ מורו רבינו יונה. ובהערה לרשב"א הביא דעת מהרש"ל בשו"ת (סי' פ"ה) דעד חצי הלילה עדיין איכא פרסום הנר, אבל לאחר חצות עבר זמנו.

וראה בתוס' לענין זמן ההדלקה בזמן שמדליקין בפנים הבית, ועי' בדברינו על תוס'.

ולהלכה - פסק השו"ע (תרעז. ג.) שדיעבד מדליק והולך כל הלילה. וכתב המג"א (סק"ו) דבב"י משמע שאין לברך, אבל מסתימת דבריו בשו"ע משמע שיברך, ולדעת מהרש"ל הנ"ל לאחר חצות אין לברך, אולם נראה להורות שיברך כל זמן שבני הבית נייעורים.

וא"נ לשיעורה:

א] צ"ע למ"ד מותר להדליק בפתילות ושמינים גרועים:

פירש רש"י שצריך ליתן בה שמן כשיעור דעד שתכלה רגל מן השוק. והקשה הרש"ש א"כ איך מתיר ר' זירא להדליק בשמינים ופתילות שדרכן לכבות בתוך הזמן. ופירש דהא שצריך ליתן שמן כשיעור הוא שיהא

מדליק בעין יפה, והוסיף שאולי מפני קושיא זו פירש הרי"ף ד'לשיעורא' היינו שאם היתה דולקת אחר זמן השיעור מותר לכבותה.

ובית הלוי עה"ת (למנוכה) כתב דהך סברא שמא יכבה אינו אלא חששא בעלמא, ומשום כך לא חיישינן אלא למ"ד שאם יכבה יש חיוב להדליקה, אך למ"ד אין זקוק לה לא חיישינן כלל. והוסיף שמצא כן במאירי.

וראה עוד בדברי בית הלוי שם (עמ' ע"ו) שביאר דלא נחלק הרי"ף הנ"ל על פירש"י אלא מוסיף על דבריו.

ב] האם נחלקו הראשונים בדין מותר השמן:

לשון הרי"ף "היתה דולקת והולכת עד השיעור הזה ורצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו", וכתבו הריטב"א והר"ן דנראה מדבריו שאם כבתה מותר להסתפק בשמן שכבר לא הקצה אלא למצותה, אבל מקצת הגאונים כתבו שהוקצה השמן למצותו, ומוסיף עליו ומדליק למחרת. ועי' שכתבו לחלק בין שמן ופתילה שעשויין להתבער לגמרי, לעצי סוכה ונוי סוכה שאסורין רק לימי החג. וכע"ז איתא בתוס' לקמן מה. (ד"ה שגנר).

וכדעת הרי"ף כן דעת הרמב"ם (מנוכה ד. ה.), עיי"ש במגיד משנה, וכן נקטו הרמב"ן, רא"ש, ריטב"א, שיטה להר"ן, ומאירי.

ובשלטי הגבורים (אות ד') תמה שהטור שפסק לאיסור יחלוק עם אביו הרא"ש שהביא להלכה דברי הרי"ף, ועוד הקשה סתירה בדברי הרא"ש והטור עצמן, על כן מסיק שאין כלל מחלוקת בין הראשונים, דהגאונים שאסרו מותר השמן והפתילות היינו היכא שכבו קודם זמנן, והרי"ף הרמב"ם והרא"ש התירו השמן והפתילות כשכבה לאחר זמן מצותו, דלא הוקצו אלא לשיעור מצותו.

וכע"ז כתב המרדכי (סי' קס"ו) בשם מהר"ם לישב שלא יקשה מפסיקתא רבתי על הרי"ף,

וכ"כ הגה"מ (מנוכה ד. ז.), והב"י (סי' תרע"ז). וראה עוד בט"ז (תרעז. א.).

ולמעשה - יעוי' משנה ברורה (תרעז. ז, תרעז. יח.), וביאור הלכה שם.

ועד כמה ארבע"ה אר"י עד דכליא ריגלא דתרמודאי:

שיעור הזמן למעשה:

כתבו הרי"ף והרא"ש ושאר הראשונים דשיעור זה הוא כמו חצי שעה. ומקור לשיעור זה - יעוי' מג"א (תרעז. ג.) בשם שלטי הגבורים דיליף ממנורה דמקדש. ועי' מאירי בסוגיין.

אולם הריטב"א כתב דהמנהג הפשוט ששיעורו כל זמן שחנויות המוכרים שמן וכיוצא בהן פתוחות.

ת"ר מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד, והמהדרין מן המהדרין וכו':

א] טעם להידורים אלו:

ז"ל בית הלוי עה"ת (למנוכה) "הא דמצינו במצוה זו הידור ויותר הידור, הנראה משום דעיקר הנס תכליתו היה רק משום הידור מצוה לחודא ולא משום עיקר המצוה, דהרי היה כפך שמן להדליק בו לילה אחת, והרי היו יכולים לעשות פתילות דקות ביותר שתהיה הפתילה חלק שמינית ממה שהיה רגיל להיות בכל יום מקודם, והיה מספיק לשמונה ימים והיה מקיים עיקר המצוה דהרי אין שיעור לעובי הפתילות, וכל הנס היה רק משום הידור מצוה שיהיו הנרות יפים כמו שהיו מקודם, ועל כן תקנו חכמים במצוה זו הידורים יותר מבכל מצוה". וראה עוד ח"י מרן רי"ז הלוי (מנוכה ד. א. ד"ה וסנה יעו"ט).

ב] אחד מדליק לכל בני הבית, או כ"א לעצמו:

כתב הרמב"ם (מנוכה ד. א.) "והמהדר את המצוה מדליק נרות מדליק נרות כמנין אנשי

הבית נר לכל אחד ואחד", ומשמע שבעה"ב לבדו מדליק עבור בני ביתו כפי מניינם ומוסיף והולך עליהם כמנהג מהדרין והמהדרין מן המהדרין, וכן דקדק בית הלוי עה"ת (מנוכה לדף נג.) מלשון הרמב"ם ושלטי גבורים, ומסוגיית הגמ' לקמן כג.

אולם בשו"ע (תרעא. ג.) כתב הרמ"א "ויש אומרים דכל אחד מבני הבית ידליק", ומשמע שכל אחד ידליק לעצמו, והקשה עליו בית הלוי מדברי הרמב"ם. ועי' מש"כ בחי' מרן רי"ז הלוי עה"מ שם ביסוד מחלוקתם. וראה עוד אבי עזרי שם.

ג] באבי עזרי (מנוכה ד. א.) העיר על הטור וש"ע (תרעא. ג.) שלא הזכירו כלל שצריך המצוה היא נר אחד לכל בני הבית, ויתר על כן הוא מהדרין מן המהדרין, ויש בזה נפק"מ.

עוד העיר אבי עזרי על בית הלוי שנקט בפשיטות שאם אין לו בליל שלישי רק ב' נרות שמדליק אחד כעיקר החיוב, דליכא הידור בב' נרות ביום השלישי, ואבי עזרי נקט בפשיטות לא כן, אלא אפילו אין יכול לעשות כל הידור יעשה מיהא מקצתו.

והמהדרין מן המהדרין ב"ש אומרים וכו' וב"ה אומרים וכו':

מחלוקת ראשונים על מה פליגי:

לדעת הרי"י בתוס' ב"ש וכו' חוזרים על 'נר איש וביתו', כלומר יש יותר הידור כגון לב"ה שידליק נר אחד לכל הבית ויהא מוסיף והולך, משידליק לכל אחד ואחד ויהא מוסיף והולך. וכ"כ תוס' הרא"ש, ושיטה להר"ן בשם הרא"ה, ומאירי. וראה שיטה להר"ן שביאר מאי מהדרין טפי איכא בהא. וראה עוד קהלות יעקב (סי' י"ו).

ברם הרמב"ם (מנוכה ד. א.) פירש דקאי על המהדרין נר לכל אחד ואחד, דהמהדרין מן המהדרין מוסיפין והולכין לכל אחד. וכן נקט הרי"י מלוניל. והגר"א (תרעא. ג.) כתב שכן

נראה שיטת הרי"ף, עי' בדבריו שתלה מחלוקת זו בטעמי האמוראים אליבא דב"ש וב"ה. [ביאור הלכה (ד"ה ו"א) פקפק על דבריו שכן דעת הרי"ף].

מיהו הרמב"ם עצמו (ס' ה"ג) כתב דמנהג ערי ספרד אינו כפי שפסק, והלח"מ הקשה כפי מה נהגו בספרד, עי' מש"כ לבאר. והב"ח (תרע"ג) כתב דברור שאותו מנהג הוא עפ"י דעת תוס', וכ"כ בביאור הגר"א (תרע"א, ג.), וע"ע פמ"ג (נמשנ"ז סק"א), שו"ת רעק"א (מ"ג ס' ק"ה), וראה עוד בפר"ח (תרע"א, ג.), ובית הלוי עה"ת לחנוכה.

ולהלכה - השו"ע פסק כתוס', והרמ"א פסק כהרמב"ם. וכתב הט"ז (סוף סק"א) שהוא חידוש, דבכל מקום הספרדים נוהגים כהרמב"ם והאשכנזים כתוס'. ועי' בזה פמ"ג (נמשנ"ז סק"א), ובנין שלמה (מ"ג ס' נ"ח).

פליגי בה תרי אמוראי במערבא וכו' וחד אמר טעמא דב"ש כנגד פרי החג וטעמא דב"ה דמעלין בקדש ואין מורידין:

א צ"ע וכי פליגי ב"ש על סברת מעלין בקדש, ועוד מאי מדמו לפרי החג, דטעם פרי החג הוא כנגד אומות העולם שיהו פוחתין והולכין - עי' ביאור מהרש"א ח"א, ועי' חזון יחזקאל על המסכת.

ב יש לעיין למאי נפק"מ בין הטעמים - עי' מש"כ בית הלוי עה"ת לחנוכה, ועי' שפ"א.

וטעמא דב"ה דמעלין בקדש ואין מורידין:

א רש"י ציין למנחות צט. דילפינן מעלין בקדש ממנחות החטאים, ואין מורידין מהקמת המשכן דמשה. וראה רש"י במגילה (רי"ט נו.) שהביא תוספתא דילפה איפכא, וכן הקשה שם הגר"פ במססה"ס.

ב האם דין מעלין בקדש ואין מורידין הוא מדאורייתא, או מדרבנן וקראי אסמכתא

בעלמא - עי' פמ"ג אור"ח ס' מ"ב (נמשנ"ז סק"א).

ג לקמן כב. אמרינן "וכי נר קדושה יש בה", ומוכח דסברת 'מעלין בקדש' אמרינן גם במצוה שאין בה קדושה - הגהות טל תורה.

שני זקנים היו בצידן אחד עשה כב"ש ואחד עשה כדברי ב"ה:

א כתב הריטב"א דאפילו למ"ד העושה כב"ש לא עשה כלום או חייב מיתה [כדאיתא ברכות יא.], שאני הכא שאין מחלוקתם אלא להידור מצוה בעלמא. ועי' ביאור הלכה (תרע"א, ג., ד"ה ו"א).

ב הרי"ף הביא מימרא זו, וצ"ע הרי כבר הביא פלוגתא ב"ש וב"ה וסברות טעמיהם, ואין דרך הרי"ף לכתוב אלא הנוגע להלכה - עי' מש"כ בביאור הגר"א (תרע"א, ג.), ביאור הלכה (ד"ה ו"א), וקהלות יעקב (ס' יז. ג.).

ת"ר נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ:

במחלוקת רש"י ותוס':

א. רש"י פירש דאיכא בית פתוח לחצר, ואפילו הכי מניחה על פתח הבית. ותוס' פירשו דמיירי דליכא חצר אלא בית הפתוח לרה"ר, דאם יש חצר מצוה להניחה על פתח החצר. ודעת הרא"ש כרש"י - עי' קרבן נתנאל (אות ט').

ב. על ראית תוס' מלקמן כג. "חצר שיש לה ב' פתחים צריכה ב' נרות" - כתב תוס' הרא"ש דרש"י שם פירש לשיטתו כגון שיש לבית שני פתחים הפתוחים לחצר.

ג. הרשב"א הקשה לפירש"י ממתי' ב"ק דמייתי לקמן, שר' יהודה פוטר בנר חנוכה אם הוציא החנוני לחוץ מפני שהוציאו ברשות, ואם הוא מדליק בפתח הבית מי הרשהו להניחו בחוץ. וראה תוס' הרא"ש ושיטה להר"ן שתירצו קושיא זו.

ד. הריטב"א כתב שאף רש"י לא נתכוין לאסור הדלקה בחוץ, אלא ר"ל דלא בחוץ ממש אלא סמוך לחוץ מצד הפנימי, בענין שיכירו בני רה"ר. ובהערה לריטב"א ציין שכן פירש גם רבינו ירוחם. ובבית הלוי עה"ת לחנוכה הכריח שכן יש לפרש גם בכוונת תוס' דכשיש חצר צריך להניח על פתח החצר מבפנים, שהרי לקמן מה. "מהו לטלטל שרגא דחנוכתא מקמי חבירי" מוכח להדיא דליכא איסורא אלא משום מוקצה, ולר' שמעון דלא ס"ל מוקצה שרי, ואם מדליק על פתח החצר מבחוץ האיכא איסור דאורייתא דטלטול מרה"ר לרה"י.

ה. וראה ברש"י לקמן כה. (ד"ה מ"א להניחה) שכתב "בחצר או ברה"ר", ועי' הגהות חכמת מנוח, וראמ"ה, ראש יוסף (כג.), ושפ"א. וראה עוד פר"ח (תרע"א, ה.), וביאור הלכה שם (סק"ה ד"ה פתח).

ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו:

מהו 'שעת הסכנה':

פירש רש"י שהיה לפרסים חוק ביום אידם שלא להדליק נר אלא בבית ע"ז שלהם. וכן פירשו הר"י בתוס' וכן תוס' הרא"ש דהיינו מכי אתו חבירי לבבל. אולם הר"י גופיה בתוס' לקמן מה. (ד"ה מקמי) פירש דסכנת שמד הוי דגזרו שלא להדליק נר חנוכה. וראה בב"ח (תרע"א, ג.) שנקט והוכיח ד"שעת הסכנה' היינו שגזרו שמד ודלא כפירש"י. וע"ע מאירי בסוגיין.

והנה הריטב"א כתב דלא מיירי הכא בסכנת נפשות, דא"כ פשיטא הוא, אלא סכנת צער או איבה, וכן דקדק מפירוש רש"י. ומתוך כך כתב בשם מורו הרב דה"ה כשיש רוח שאי אפשר להדליק בחוץ מדליקה בפנים בביתו. אולם לכאורה דבריו תלויין במחלוקת הנ"ל.

אמר רבא צריך נר אחרת להשתמש לאורה:

מחלוקת ראשונים בשיטת רבא:

דעת רשב"א וריטב"א שרבא סבר כמ"ד אסור להשתמש לאורה. אולם דעת בעל המאור שרבא אמר דינו לכו"ע, דאף מ"ד מותר להשתמש לאורה צריך נר אחר, שלא יאמר הרואה שלצרכו הדליקה. וכן משמע מפירוש"י שכתב דהוא לעשות היכר לדבר. וכן נראה כוונת הגר"א שמחק תיבות "להשתמש לאורה". וראה ברשב"א שדחה והוכיח שלא כדברי בעל המאור.

ואף הר"ן נקט שרבא ס"ל אסור להשתמש לאורה, וביאר דרבא קאי אשעת הסכנה דמניחה על שלחנו, וכיון שעל כרחך משתמש לאורה להכי קאמר דצריך נר אחרת. ומדברי תוס' (ד"ה ומותר-המתחיל נע"א) משמע כדברי בעל המאור - עי' בדברינו על תוס'. וראה עוד במאירי, והביא דבריו ביאור הלכה (תרע"א, ה., ד"ה וליין). וראה עוד ביאור הלכה ס' תרע"ג (ד"ה ש"ס ישמעל, וד"ה יהיה לאור).

מאי חנוכה:

פשר השם 'חנוכה':

הר"ן כתב בשם שבלי הלקט ומחזור ויטרי (כן ליינו נהגהו ולינוי) שנקרא 'חנוכה' כלומר חנו בכ"ה. ומהרש"א ח"א הקשה על פירוש זה, ופירש דנקרא כן על שם חנוכת המזבח כדאיתא בע"ז נב. שגזרו אבני המזבח ששקצום לע"ז, והוצרכו לבנות מזבח חדש. וכע"ז פירש רבינו פרחיה. ועי' ח'י' חתם סופר.

ובהגהות עטרת זקנים על השו"ע (תרע"א, א.) הביא בשם אבודרהם ש'חנוכה' נוטריקון ח' נרות והלכה כבית הלל, וכ"כ האליה רבא (תרע"א, י.).

שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל:

א בדבר הקושיא הלא איתא בפסחים טז. דמשקין בית מטבחיא דכן, והיאך יכלו לטמאות השמנים, וכן בדבר קושיית

המפרשים הלא תומאה הותרה בציבור - יעוי' בהרחבה בספר בתי כהונה (זיון גלשה"ס), וע"ע פרי חדש ובית מאיר (סי' תר"ע), פני יהושע, חי' חת"ס, הגהות רא"ש טויכש, חכמת שלמה בשו"ע (תרע"א), מקדש דוד (טהרות סי' מ"ו), מנחת ברוך (סי' ק"ט), וחי' חזון יחזקאל.

^{הערה}

ב בספר בני ציון (סי' מ"ח) הקשה מה צריך לומר השמן נפסל מחמת טומאה, הרי בלא זה נפסל מחמת דיחוי, שהרי לא היתה מנורה דהרי הוצרכו לעשות מנורה חדשה, א"כ הוי כדאיתא בזבחים נט. דקדשים נפסלין בדיחוי כשנפגם המזבח. ותיירץ כיון שאין הפסול בגוף הדבר אלא מחמת שחסר מנורה זה לא עושה דיחוי. ועוד יתכן לתרץ לפי הסוברים דשמן דהמנורה אינו קדוש קדושת הגוף שיחול בו דיחוי - עי' בדברינו בספר 'איזוהו מקומן' עמ"ס מנחות על תוס' פט. ד"ה חצי לוג.

ולא היה בו אלא להדליק יום אחד נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים:

א למה הוצרכו לשמונה ימים:

כתב הר"ן דיש מי שפירש שהיה להם שמן טהור ברחוק ד' ימים, והוצרכו ח' ימים להליכה וחזרה. והא דהוצרכו להביא מרחוק - כתב המאירי משום דתקוע אלפא לשמן (ממני' מנחות פה:), וכן איתא בראשונים דרצו להביא שמן משובח מנחת אשר, והמרחק בין ירושלים לנחלת אשר ד' ימים. ויש לעיין הלא זה רק למצוה מן המובחר, ואיך סמכו על הנס, וכתב המנחת ברוך (קט. ג.) ד"ל אכן עשו שמן אחר עד שיביאו מתקוע, ונעשה להם נס באותו פך עד שיבא השמן המובחר.

ומהרש"א ח"א הביא פירוש הבי' והרא"ם שהיו טמאין טמאי מתים, לכך הוצרכו ח' ימים שיוכלו לעשות שמן בטהרה. והקשה עליהם דעל כרחך לא היו כולם טמאי מתים,

דא"כ איך נכנס בטומאה להדליק המנורה, לכך הסכים לפירוש הר"ן, עי' בדברינו. וע"ע ב"ח (תרע"ג), ומנחת ברוך הנ"ל.

ב למה קבעו שמונה ימים, כיון שהיה כפך שיעור הדלקת יום אחד נמצא הנס שבעה ימים בלבד:

עי' תוס' הרא"ש שתיירץ בג' אופנים, וע"ע בספר המאורות, נימוקי יוסף, ומאירי. ובאחרונים - יעוי' בב"י (סי' תר"ע), ב"ח וט"ז שם, הגהות מהר"ץ חיות, חשק שלמה, פר"ח (תרע"א), ופי' ענף יוסף על ע"י. והר"י מלוגיל כתב שתקנו שמונה ימים גם ללא נס השמן, דכיון שלא נעשה נס כזה לישראל, לפיכך האריכו הימים טובים כשיעור החג הארוך מכל המועדות. וכ"כ נמוקי יוסף בשם יש שפירשו.

ומאידך דנים מהמפרשים מדוע לא תקנו לעשות ט' ימים חנוכה כמו בחג הסוכות תשיעי ספק שמיני - עי' הגהות עטרת זקנים בשו"ע (תרע"א). בשם אבודרהם והרא"ם.

לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים - כתב הב"ח (תרע"ג). בשם הרא"ם, ד'קבעום' קאי אהדלקה דלעיל שקבעו הדלקת הנר, ו'עשאום' היינו בהלל והודאה. וביאר הריטב"א דדוקא 'לשנה אחרת', כי בשנה הראשונה לא היו יודעים כמה ימשך הנס לעשות ימים טובים. וע"ע בן יהוידע.

ועשאום ימים טובים בהלל והודאה:

א טעם שלא קבעום ל'משתה ושמחה' כמו בפורים:

הב"ח (סי' תר"ע) כתב דפורים עיקר הגזירה היתה על שנהנו מסעודתו של אחשוורוש על כן נגזר לאבד הגופים שנהנו, לפיכך קבעום למשתה ושמחה לזכור הנס, משא"כ בחנוכה עיקר הגזירה היתה על שנתרשלו בעבודה, והגזירה היתה לביטול העבודה, לפיכך קבעום להלל והודאה שהיא עבודה שבלב. והט"ז (תרע"ג). בשם הלבוש מחלק שבפורים

היה הגזירה להשמיד הגופים ולא הנפשות שאפילו המירו דת לא היה מקבלם, לפיכך קבעום למשתה ושמחת הגוף, משא"כ בחנוכה שגזרו רק צרות ושמדות להמיר דתם לפיכך קבעום להלל והודאה, והביאו המשנה ברורה (סק"ו), ועי' בט"ז שהקשה על טעמו, ומש"כ לישב אליה רבא שם. וראה עוד חכמת שלמה שם, ופמ"ג (נמשנ"ז ג').

ב טעם שגומרין ההלל:

כתב המאירי "אע"פ שבגאולת מצרים אין גומרין את ההלל אלא ביום ראשון, ולא אמרו לגמור בשמונה ימים של חג אלא שהקרבנות חלוקין לעצמן בכל יום, חנוכה שאני שבכל יום ויום היה הנס מתרבה ומתחדש יותר".

אמר רבינא זאת אומרת נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה:

שיטות הראשונים להלכה:

הרי"ף והרמב"ם השמיטו דין זה שהרי הגמ' דחתה הראיה מהתם - כן פירשו המגיד משנה (מנוכה ד. יא.), הגה"מ שם, והב"י (סי' תרע"א), וע"ע מאירי ושלטי גבורים.

אבל הר"ח כתב דמצוה להניחה בתוך עשרה, וכ"כ הרא"ש (סי' ג'), וביאר הר"ן דאע"ג דדחו לה מהלכה, לא שבקינן פשיטותא דרבא ורבינא ונקטינן דחיה בעלמא דהגמ'. והרא"ש הוסיף סברא דכשהיא למטה מעשרה איכא טפי פרסום הנס, דדבר העומד לאור אין עשוי להניחו כ"כ למטה. והריטב"א כתב שנהגו העולם להניחה למטה מעשרה דכיון שמניחה בפנים אין קפידא בדבר, עי"ש. ולמעשה כן פסקו הטור והשו"ע (תרע"א). להניחה למטה מעשרה, והוסיף הטור שמהר"ם מרוטנבורג היה מדקדק גם להניחה למעלה מג' טפחים, וכ"כ הבי' בשם המרדכי, ומשום דכל למטה מג' כארעא סמיכתא דמי.

וכתב המג"א (תרע"א). דנראה שאם דר בעליה, מניחה בחלון ואפילו הוא למעלה מ'

טפחים. וראה פמ"ג (ח"א סק"ו), משנה ברורה (סק"ז), ושער הציון (אות ל').

דאי ס"ד למעלה מעשרה לימא ליה היה לך להניח למעלה מגמל ורוכבו - הקשה הרשב"א דאכתי ליכא למשמע מינה אלא שצריך להניחה תוך שיעור גמל ורוכבו, ומנא ליה דבעי בתוך י' טפחים. ותיירץ דכיון דאפקת ליה משיעור כ' אמה כסוכה ומבוי, מוקמינן לעשרה טפחים שהוא הכשר סוכה, שנתנו לו חכמים שיעור ידוע מן השיעורים הקבועים בשאר המצות. וראה עוד ריטב"א. אמנם כתב הראש יוסף דלדברי הראש הנ"ל ניחא, דהא נמי פרסומי ניסא טפי להניחה בתוך עשרה טפחים.

רש"י

ד"ה ואסור להשתמש לאורה - שיהא ניכר שהוא נר מצוה - עי' בדברינו בגמ' ד"ה ואסור להשתמש.

ד"ה ימים היוצאין - וזה שהוא עומד בו נמנה עם היוצאין - בית הלוי עה"ת (למנוכה) העיר הרי"ל דנר אחד צריך לעצם המצוה, ורק ההוספה כנגד הימים היוצאין, עי' בדברינו.

ד"ה מבחוץ - ולא ברה"ר אלא בחצר שבתיהן היו פתוחין לחצר - עי' בדברינו בגמ' ד"ה ת"ר נר חנוכה.

ד"ה הסכנה - שהיה לפרסיים חוק ביום אידם וכו' - עי' בדברינו בגמ' ד"ה ובשעת הסכנה.

תוס'

ד"ה דאי - אבל מכאן ואילך עבר הזמן וכו' ומ"מ אם איחר ידליק מספק - עי' בדברינו בגמ' ד"ה עד שתכלה.

ולר"י נראה דעתה אין לחוש מתי ידליק דאנו אין לנו היכרא אלא לבני הבית

שהרי מדליקין בפנים - הטור (סי' תרע"ז) כתב בשם ספר המצות דמ"מ נכון להדליק בעוד בני הבית נייעורים. מיהו הטור גופיה ס"ל דלא כתוס', אלא דאע"פ שמדליקין בפנים כיון שמדליקין בפתח הבית והוא פתוח, יש היכרא לעובדים ושבים. וראה בב"ח שם דהיינו בזמן הטור. והרשב"א בסוגיין כתב דמ"מ לכתחילה צריך להדליק משתשקע החמה, דזריזין מקדימין למצות.

ד"ה והמהדרין - נראה לר"י דב"ש וב"ה לא קיימי אלא אנו איש וביתו וכו' -
עי' בדברינו בגמ' ד"ה והמהדרין.

ד"ה מצוה להניחה - ומיירי דליכא חצר אלא בית עומד סמוך לרה"ר וכו' -
עי' בדברינו בגמ' ד"ה ת"ר נר חנוכה.

ד"ה ובשעת הסכנה - נראה לר"י דהיינו מבי אתו חברי לבבל -
בגמ' ד"ה ובשעת הסכנה.

וא"ת דעל השלחן נמי יקחו אותו וכו' וי"ל דאין רגילות כ"כ לחפש בבתים -
תוס' לקמן מה. (ד"ה מקמי) תירצו דלצורך אכילה היו מניחים להם, ועי' הגהות חשק שלמה כאן.

ד"ה שהיה מונח - אם כבר גזרו על הנכרים להיות כזבים וכו' -
כתב מהרש"א דאם כבר גזרו בימי חשמונאי, צ"ל דהא דאיתא לעיל יז: שגזרו בימי ב"ש וב"ה שהיו אחרי כן טובא, היינו שהוסיפו לגזור אפילו בידוע שאינו זב. וכן איתא ברש"י לעיל יז: (ד"ה שטמא נזיבה).

והגהות חש"ל כתב בשם הפר"ח (ריט ה') מנוכה, דמעיקרא גזרו תלות וב"ש וב"ה גזרו אף לשרוף. וראה עוד ח' רעק"א (סוף פ"א):

צ"ל שהיה מונח בחותם בקרקע שלא הסיטו הכלי - אף שהיה מוקף צמיד

פתיל, חשיב בא לכלל מגע ונטמא בהיסט, לפי שעומד ליפתח - עי' תוס' להלן פד: ד"ה שטהורים. (לין גלה"ש).

תירוצי המפרשים על קושית תוס':
הר"ן והר"י מלוניל כתבו דלא חיישינן להיסט נוכרים, שאם מצאוהו והסיטוהו היו שוכרים אותו לראות אם יש בו זהב או מרגליות, כיון שראוהו חתום בחותמו של כהן גדול. ורש"י כתב שהכירו שלא נגעו בו, וכתב הב"י (ריט סי' תר"ע) שאולי כוונתו כדברי הר"ן. הרשב"א כתב כעין דברי תוס' שמצאוהו בקרקע שאין לחוש להיסט, ועוד תירץ דקודם גזירה היה, וכ"כ המאירי. הריטב"א ושיטה להר"ן בשם הרא"ה כתבו שהיה הפך מונח בארון, והארגו חתום היה בחותמו של כהן גדול. ספר המאורות כתב שהיה בחלון בכותל שהיה סתום ללא חשש מגע והיסט. הקרבן נתנאל (אות מ') כתב שבפיוט איתא דהיה פך של שיש. הב"ח (תרע"ג). כתב דאפשר שהיה פי הפך צר שאי אפשר להכניס אצבעו, ובכ"ה ג' לא נטמא בהיסט. וכ"כ בח' ריבבין.

וראה עוד נודע ביהודה (או"ח מתינא סי' קל"ז), ושערי תשובה (תרע"ח).

דף כב.

גמ'

נר של חנוכה שהניחה למעלה מכ' אמה פסולה כסוכה וכמבוי:

א הטור (תרע"א. ו.) כתב בשם ר"י הלוי דהיינו כשמניחה בחוף, אבל כשמניחה בבית אפילו למעלה מכ' אמה כשרה, כדאמרינן גבי סוכה שאם הדפנות מגיעות לסכך כשרה דשלטא בה עינא. והטור דחה דאינו דומה להתם, עי' בדבריו.

ובסברת הראב"ה - עי' ב"י וב"ח, וע"ע ט"ז (סק"ה), חכמת שלמה (סק"ו), ובית הלוי עה"ת (למנוכה).

ב הנה לפנינו איתא הך מימרא משמיה דרבי תנחום, אולם הריטב"א ושיטה להר"ן גרסי הך מימרא בשם רבא, והוא הרי מפרש בריש מס' סוכה טעמא דהתם משום דלמעלה מכ' אמה היא דירת קבע, לכך פירשו דמדמי נר חנוכה לסוכה רק בעיקר הדין, אבל לא בטעמא. אמנם הרמב"ן כתב דנראה לגרוס הכא רבא, דהוא קסבר טעמא דסוכה נמי משום דלא שלטא עינא.

ואמר ר"כ דרש ר"נ בר מניומי משמיה דרב תנחום מאי דכתיב והבור רק אין בו מים וכו' - צ"ע פשר סמיכות הך מימרא לסוגיין - עי' רש"י בחגיגה ג. שכתב דנקט למימרא דרבי תנחום אגב שמעתתא אחריתא דיליה. וראה עוד מש"כ לפרש בזה בסוגיין - ח' חת"ס, ביאורי הגר"א, יד דוד (מהדו"צ), ושבת של מ', ועי' תורה תמימה (נראשית פל"ז אות כ').

אמר רבה נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוכה לפתח - שאם ירחיק הנר מן הפתח, אינו ניכר שבעה"ב הניחו שם לפרסומי ניסא - רבינו פרחה, ח' ריבבין.

והיכא מנח ליה וכו' והלכתא משמאל כדי שתהא נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין:

א. כלומר ובעה"ב נכנס בינתיים בטלית [מצוייצת] - ריטב"א, שיטה להר"ן, וכן הביא הגהות בן אריה בשם השאלתות (פ"י ושלם סי' כ"ו), וכתב בהעמק שאלה שם דלכאורה הרי לילה לאו זמן ציצית הוא, אך י"ל דס"ל דכסות יום חייב בציצית, או דסובר כשיטות שמדליקין בשקיעה ועדיין הוא זמן ראייה החייב בציצית.

ב. כתב הר"ן דיש אומרים דאי ליכא מזוזה מניח נר חנוכה בימין, וכ"כ הטור (תרע"א. ז.) בשם אבי העזרי, וכ"כ בהגהות מרדכי בשם רבינו יקיר. וטעם לדבר כתב המשנה ברורה (סקל"ד) משום דכל מידי דמצוה ימין עדיף,

ועוד דאיכא פרסומי ניסא טפי שהכל פונין לימין, וראה עוד בב"ח (סק"א). אולם בספר המאורות כתב דמנהגינו שלא לחלק ובכל גונוי להניח בשמאל.

ג. כתב הטור בשם הסמ"ק שאם מניחה בדלת עצמה יניחנה מחציו של כניסה לצד שמאל - עי' ב"י ב"ח וט"ז בביאור דבריו. **ד.** בבית הכנסת - כתב הטור (י' תרע"א) שמניחה בדרום זכר למנורה דמקדש שהיתה בדרום. וכתב הב"י בשם תרומת הדשן (סי' ק"ד) דיש שמעמידין אותה בין ממזרח למערב ויש שבין צפון לדרום, ותליא כפלוגתא במנחות צח: איך היתה מונחת המנורה.

אר"י אמר רב אסי אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה כי אמריה קמיה דשמואל אמר לי וכי נר קדושה יש בה:

שיטות הראשונים בסברות מחלוקתם:
א. דעת בעל המאור דרב אסי סבר אסור להשתמש לאורה, אך טעמו כדמסקינן משום בזיון מצוה, הלכך אסור רק כגון הרצאת מעות אבל כגון תשמיש מצוה שרי, ורב לעיל אסור כל תשמיש דס"ל הטעם דומיא דמנורת המקדש, ושמואל דהכא סבר כמ"ד מותר להשתמש לאורה ולא אסור אלא תשמיש בזיון כעין כיסוי דם ברגל.

ב. הרמב"ן בחידושי' ובמלחמות, הר"ן, הרא"ש (סי' ו'), הרשב"א, והריטב"א נקטו דכל תשמיש אסור משום בזיון מצוה, ורב אסי נקט 'הרצאת מעות' לרבותא דאפילו תשמיש קל כזה אסור. וכעיי"ז כתב רבינו פרחה שרש"י דקדק לפרש דהרצאת מעות היינו למנותן, ולא פירש להבחין בין טוב לרע, [המאירי הביא בזה שני פירושים], אלא דקמ"ל אפילו שאפשר למנותן בלא נר, אסור אף תשמיש קל שכזה.

וסברת שמואל ביאר הריטב"א דהכי קאמר: וכי נר קדושה יש בו שנאסור תשמיש עראי כזה. וראה עוד מש"כ הרמב"ן. ועי' שפ"א.

ג. תוס' הרא"ש נסתפק בסברת רב אסי, ומסיק דס"ל כמ"ד מותר להשתמש לאורה, ואסר רק כגון הרצאת מצות דהוי תשמיש של בזיון, ושמואל פליג עליו דכיון שנו אין בו קדושה ומותר להשתמש לאורו, הרצאת מצות נמי שרי.

וראה עוד בדברינו לעיל כא: ד"ה ואסור להשתמש.

ד. בהא דאמרין ^{לחברת} "וכי נר קדושה יש בה" צ"ע דבנוסח ^{הנרות הללו} אמרין "הנרות הללו קדש הם" - עי' מש"כ בזה בנין שלמה (מ"ג ס' ס"ג).

אמר רב יוסף מאריה דאברהם תלי תניא בדלא תניא - עי' פני יהושע בסברת ר"י בן לוי. ועי' שפ"א.

אלא אמר רב יוסף אבהו דכולהו דם - הטור (או"ח ס' כ"א) כתב בשם השאלות שאסור להשתמש בציצית כגון לקשור בהם דבר, דתניא 'ושפך וכסה' וכו', והטור פליג דיש לחלק, דכשמכסה ברגל עושה מצוה דרך בזיון, משא"כ קשירה בציצית אין קיום מעשה מצוה בקשירה זו. ותמהו הב"י והט"ז הלא להסתפק מנויי סוכה, וכן בהרצאת מצות כנגד נר חנוכה אינו עוסק כלל במצוה, ואפילו הכי אסור משום ביזוי מצוה כדאמרין בסוגיין. ועי' מש"כ הקהלות יעקב (ס' י"ח) לבאר דעת הטור ופולגותו עם השאלות.

איתמר רב אמר אין מדליקין מנר לנר:

א] רש"י מפרש דבנר חנוכה מיירי, וראה בשפ"א שפירש כמה סברות מדוע לא מיירי בנר שבת. מיהו רבינו פרחיה פירש דאף בנר שבת מיירי, דשייך ביה טעמא דלקמן משום ביזוי מצוה או אכחושי מצוה. ועי' חתם סופר.

ב] בית הלוי עה"ת (למנוחה) הוכיח דרב אסר לא רק בשני בני אדם שכל אחד מדליק

לעצמו, אלא אף באדם אחד במדליק. ולא אסר רק להדליק מנר ראשון שהוא עיקר המצוה לשאר הנרות שהן משום הידור גרידא, אלא אף בשאר הנרות אסר מזה לזה הגם שיש סכרא לחלק, עי' בדבריו.

רב אמר אין מתירין ציצית מבגד לבגד:

טעם האיסור:

כתב רש"י דבמנחות מפרש טעמא, והעירו הראש יוסף והגהות ר"ש מדעסוי שבגמ' מנחות ליתא, אך ציין הר"ש מדעסוי וכן הפמ"ג (או"ח ס' ט"ו, א"א סק"ג) לרש"י מנחות ריש מא: שפירש משום בזיון דטלית הראשונה. ותוס' מנחות שם (ד"ה רב אמר) כתבו דסבר רב שאין לבטל מצות הטלית, ואפילו למ"ד ציצית חובת גברא. וכ"כ תוס' בסוגיין. [לכאורה נפק"מ להתיר ציצית מטלית ישנה שבלתה דאין מבטל מצותה, ועי' בדברינו בסמוך ד"ה ושמואל, אות ב'.]

ורבינו פרחיה בסוגיין מחדש דפולגתא דלקמן אי טעמיה דרב משום ביזוי מצוה או אכחושי מצוה, קאי גם על אין מתירין מבגד לבגד, עי' בדבריו.

והנה השפ"א חקר אם מותר להתיר ציצית לשעה על דעת לחזור ולקושרן באותו בגד. וכן חקר כגון שכבר קשר בבגד ציצית אחר, האם שרי להתיר הראשונה. וכן אם אין בטלית רק ג' ציציות האם שרי להתירן. ולכאורה נידונים הללו תלויין בטעמי האיסור לדעת רב.

ושמואל אמר מתירין מבגד לבגד:

פרטי דינים להלכה:

א] בשו"ע (טו. א). נפסק כשמואל, מיהו דוקא ליתנם בבגד אחר שרי, אבל שלא להניחם בבגד אחר לכו"ע אסור. וכ"כ תוס' בסוגיין. אכן כתב המג"א (סק"ג) דאם רצה לעשות מהטלית בגד שלא יהא של ד' כנפות שרי, וכן מותר אם מוכר הטלית לעכו"ם שאינו בר

חיובא, לפי שכה"ג אינו מבטל הציצית מן הבגד. ובט"ז (סק"ג) כתב שמותר להתיר ציציותיו כדי לעשות אחרים נאים מהם ולא חיישינן בזה לבזיון הראשונים.

ב] רש"י בסוגיין (ד"ה ממירין) כתב "להטיל ציצית מטלית ישן לטלית חדש", וכתב הב"ח (רי"ט ס' ט"ו) דאפשר דר"ל שדוקא מטלית ישן קרוע שאין לובשין אותו שרי, אבל מחדש לחדש אף שמואל אסר. אולם מסיק דנראה עיקר דרש"י אורחא דמילתא נקט, ומדינא שרי בכל גווני, וכן איתא להדיא בשאלות. וראה עוד ריטב"א בסוגיין בשם הרמב"ן.

דתניא רבי שמעון אומר גורר אדם מטה כסא וספסל ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ - הרחבה בענייני 'דבר שאין מתכוין' יעוי' בדברינו לקמן כט:

אמר להו לא תציתו ליה טעמיה דרב משום דקא מכחיש מצוה:

מכחיש ממש או מיחזי בעלמא:

רש"י פירש דמיחזי כמאן דשקל נהורא ושואב קצת מלחלוחית שמנו. והגהות ראמ"ה הבין מדבריו שאינו מכחיש בפועל כלום אלא מיחזי בעלמא, אולם הגהות מלא הרועים הבין שמכחיש ממש, ומתוך כך יצא להקשות ממה נפשך, אם נשתייר שיעור הדלקה שרי לכתחילה, ואם לאו מ"ט דשמואל דשרי, עי' מש"כ בזה. וראה עוד שפירש באופן אחר לולי דברי רש"י. ועי' שפ"א.

והריטב"א כתב "אע"פ שהשלהבת הראשונה הרי היא בכוחה כמו בתחילה וכו', מ"מ הרי נראה כמכחיש וכו', ועל דרך האמת חיסרון עושה בה אלא שאינו ניכר".

וגליוני הש"ס ציין לשו"ת הרא"ש (כלל ג') שנקט דהוא מכחיש ממש הנר הראשון, אך פירש שאין איסור בדבר, אלא מה שמשביח

נר של חול בהכחשת נר של מצוה. והט"ז (יו"ד רעד. ד). תמה עליו מסוגיין ומפירש"י דהכא, ועי' נקודות הכסף. וע"ע ח' חת"ס כאן, ופתחי תשובה (יו"ד נ"א. ו).

רש"י

ד"ה מצוה להניחה - בחצר או ברה"ר - עי' רש"י לעיל כא: ד"ה מבחור, ותוס' שם ד"ה מצוה, ובדברינו שם בגמ' ד"ה ת"ר נר חנוכה.

ד"ה להרצות - למנות - עי' בדברינו בגמ' ד"ה אר"י אמר רב אסי.

ד"ה מתירין - להטיל ציצית מטלית ישן לטלית חדש - עי' בדברינו בגמ' ד"ה ושמואל אמר, אות ב'.

ובמנחות מפרש טעמא דמאן דאסר - עי' בדברינו בגמ' ד"ה רב אמר.

ד"ה אכחושי - דמיחזי כמאן דשקיל נהורא וכו' - עי' בדברינו בגמ' ד"ה אמר להו.

תוס'

ד"ה נר חנוכה - וא"ת הו"ל למימר ימעט כמו גבי מבוי דאמר התם מבוי דרבנן תני תקנתא - הגהות ראמ"ה תירץ שבסוכה ומבוי שייך תקנתא, דהיינו שיתקנם לישב בסוכה ולטלטל במבוי, משא"כ נר חנוכה שאינו אלא עשיית המצוה מחדש.

ד"ה אסור להסתפק - מפרש בפרק לולב וערבה וכו' והואיל ואיתקצי ביה"ש איתקצי כוליה יומא של ספק ח' וט' - בגמ' סוכה שם ליתא כהאי לישנא, ומהר"ם כתב שנפל טעות בתוס' משום שלדידן בחו"ל עבדינן ב' ימים יו"ט אחרון, וכן בתוס' סוכה י: ליתא, וכן בתוס' ביצה ל: איתא הכי. ומהרש"ל ומהרש"א כתבו דאגב דמסקינן בסוגיא דסוכה מו: "ואנן דאית לן תרי יומי

היכי עבדינן¹ וכו', נקטו תוס' כפי מנהג של עכשיו. וראה עוד בדברי מהרש"א.

ואע"פ דביה"ש של ח' נמי אסור משום שהוא ספק יום הואיל ולא אסור אלא משום ספק יום וספק לילה לא איתקצי בכך וכו' - כלומר אתרוג איסורו בין השמשות הוא מחמת יום שעבר, דכיון שכבר יצא בו בבוקר אין צריך לו בין השמשות, משא"כ סוכה דאיתקצי בין השמשות גופה לפי דבעי לה אי מיתרמי ליה סעודתא. ועי' תוס' סוכה י: (ד"ה עד) שמבואר יותר. וראה בריטב"א סוכה מו: חילוקים אחרים.

ד"ה סוכה תניא - וקשה לר"י בפרק כירה משמע דטעמא משום מיגו דאיתקצי למצותה ותרין דצריכי לתרויהו וכו' - עי' בתו"י תירוצים נוספים, וכתירוצם האחרון דהכל טעם אחד כן מסיק תוס' הרא"ש. וראה עוד רמב"ן לקמן מה, ריטב"א כאן ושם, שיטה להר"ן כאן, ושפ"א. ובכל דברי תוס' דהכא יעוי' במשנת ר' אהרן (סי' ט').

וקשה לר"י כיון דגוי סוכה אסורין משום ביזוי וכו' - לעיל קאמר ר"י דגויי סוכה אסורין הן משום ביזוי והן משום איתקצאי למצוה, אך השתא מקשה דמ"מ תרויהו איסורין דרבנן בעלמא, אבל בעצי סוכה איכא איסור מן התורה [כדילפינן סוכה ט. ביצה ל:], הלכך לא מהני בהו תנאי אלא רק בגויי סוכה - עי' מהר"ם.

והשיב ר"ת וכו' והמקשה דפריך בביצה מגויי סוכה אעצי סוכה לא ידע שיש חילוק בין יותר מכדי הכשר סוכה לכדי הכשר סוכה - פי' המקשן היה סבור דהילפותא מקרא שעצי סוכה אסורין אינה אלא אסמכתא בעלמא, ואין חילוק בין הכשר סוכה או יותר, ומשני דכדי הכשר סוכה איכא איסור מוקצה מן התורה, ולא מהני תנאי אלא ליותר מהכשר סוכה או לגויי סוכה - מהר"ם.

והא דקאמר התם ואם התנה עליהן הכל לפי תנאו וכו' לא בעי לשנויי הכל לפי תנאו על יתרות מכדי הכשר סוכה וכו' - קשיא לתוס' אמאי לא משני חילוק זה בין כדי הכשר סוכה או יותר כבר בקושיא קמיינא, ופירשו משום דלשון המשנה "הכל לפי תנאו" משמע ליה דמהני תנאי בכל עצי הסוכה ולא רק ביותר מכדי הכשרה, לכך משני דמתני' בסוכה דעלמא מיירי, והדר מקשה מגויי סוכה, ועלה משני שפיר דמהני תנאי, וה"ה לעצי סוכה יותר מכדי הכשרה - מהר"ם ומהרש"א.

ד"ה אבוהון - הא דלא קאמר אבוהון דכולהו עצי סוכה דנפקי מקרא וכו' - עי' תמיהת ח' רעק"א.

ד"ה רב אמר - וגבי מזוזה שנענש שמא לא היה בדעתו להניח בבית אחר - עי' בתוס' הרא"ש תירין נוסף. וראה עוד תוס' מנחות מא: (ד"ה רב אמר). ועי' תמיהת עמק ברכה (ל"ג אות ט').

דף כב:

גמ'

סלע של מעשר שני אין שוקלין כנגדו וכו' אא"א בקינסא נמי שרי הא תהוי תיובתא:

השאגת אריה (סי' ל"ז) הוכיח מבכורות ט: שמעשר שני אסור בהנאה. [ודלא כדעת מהרי"ט (קידושין לז), ומנחת חינוך (תמ"ד) נסתפק בזה, וע"ע מקנה (קידושין נד:), ופני יהושע (קידושין נג:)].

והקשה המנחת ברוך (סי' ל"ד) אמאי תלו בסוגיין מטעם ביזוי מצוה, הלא אסור במעשר שני משום איסורי הנאה, ותרין דלשקול מע"ש כנגדו הוא מצוה ומצות לאו ליהנות נתנו. וע"ע עמק ברכה (לולג אות י"ד), קהלות יעקב (זעיס סי' י"ט), ואבי עזרי (מע"ש ג. יט). וראה עוד שפ"א בסוגיין.

אמר רבה גזירה שמא לא יכוין משקלותיו וקא מפיק להו לחולין - פירש רש"י שמא לא ימצאם טובים ונמצא שביזה המעשר שלא לצורך.

והמאירי גרס "שמא יכוין ממנה משקולת", כלומר שיצניעם לצורך משקולת, עי' בדבריו. ועי' פירוש הרמב"ם (מעשר שני ג. יט), וביאור פירושו במהר"י קורקוס שם, ולחם משנה ומרכבת המשנה (מנוכס ד. ט.), וראה עוד אבי עזרי שם, ובסוגיין - ראש יוסף, יד דוד (מהדו"ג), ושפ"א.

מתיב רב ששת מחוץ לפרוכת העדות יערוך וכו' - בשו"ת חת"ס (או"ח סי' מ"ג) הביא קושית הבני יונה הלא שלהבת בעלמא איסורה רק מדרבנן [עי' ביצה לט.], וא"כ מה מוכיח ממקדש דקי"ל אין שבות במקדש, ותרין חת"ס דבשלהבת שאינה לחודה אלא מחוברת לפתילה יש איסור גמור.

ובעיקר הא דנקט החת"ס ד'אין שבות במקדש' הוא גם בשאר איסורין - יעוי' מהרש"א לקמן מב. שנקט דאינו אלא באיסורי שבת, ועי' שדי חמד ח"א רפ"ד. (פירות תלמה).

מאי עדות אמר רב זו נר מערבי:

[א] מהו נר מערבי:

עי' פירש"י דלמ"ד מזרח ומערב סדורין - נר מערבי היינו השני הסמוך לראשון שבמזרח. וכן פירש"י ביומא לט. ובמנחות פו:, ותוס' מנחות צח: (ד"ה מלכתי).

אולם מדברי רש"י במנחות צח: (ד"ה מלכתי) דקדקו שם המפרשים (לאן קדשים, טהרת הקדש, עולת שלמה, ותפא"י תמיד פ"ג אות ע"ה) דמפרש דהיינו הנר הקיצוני לצד מערב. וראה רמב"ן וראב"ן בסוגיין שכתבו דרש"י בסוגיין חזר בו מפירושו במנחות. אמנם יעוי' בעולת שלמה מנחות שם שדוחק גם כוונת רש"י שם כשיטתו בכל מקום.

מיהו אכן שיטת הרמב"ם בפיהמ"ש (מדות ג. ט.) דנר מערבי היינו נר האחרון שבמערב, וכן גירסתו במשנה דתמיד שם - כ"כ החק נתן במנחות צח: והלחם משנה (תמו"מ ג. יג).

ולמ"ד צפון ודרום נתונים הנרות - פירש"י דנר האמצעי פניו מסובין כלפי מערב. ומבואר מדבריו שאינו דין במעשה המנורה, אלא במעשה ההדלקה. אולם הרמב"ם (גי' צ ג. ח.) פסק כמ"ד צפון ודרום נתונים, ומבואר שיטתו שהנרות עצמן הקבועים היו מצודדים כלפי נר האמצעי. וראה בחי' מרן הרי"ז הלוי עה"ת (פר' נהעלותך) שדן אליבא דהרמב"ם האם הוא דין בצורת המנורה או ממצות ההדלקה.

[ב] ראה בפ"י הראב"ד בתמיד (סופ"ג) שביאר אליבא דשני הפירושים הנ"ל מדוע נעשה הנס דוקא בנר זה, ומהו העדות לכל באי עולם ששכינה שורה בישראל.

שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים:

[א] האם נר המערכי מצותו שיהא דולק תמיד וגם ביום?

יש בזה דעות בין הראשונים: עי' בתוס' מנחות פו: (ד"ה ממנה), ובשטמ"ק שם בהשמטות. וברמב"ן, ריטב"א, ומאירי בסוגיין, ובשו"ת הרשב"א (ח"א סי' ט"ט). ובדעת רש"י יש בזה סתירה - עי' בדבריו על רש"י ד"ה ובה היה מסיים.

והנה בתוס' חגיגה כו: (ד"ה מנורה) הקשו, דאי צריך 'תמיד' ממש אמאי איתא התם דלא היו אומרים לעולי רגלים דאף במנורה אל תגעו, והלא גם אותה אי אפשר לסלקה ולהטבילה. והמקדש דוד (כא. ג. ד"ה ולהשיטות) תירץ דגדר מצות 'תמיד' דנר המערכי אינו מצוה בפני עצמה כהקרבת קרבן, אלא הוא דין במנורה, וא"כ אי ליכא

מנורה כגון שצריך להטבילה אינו מבטל בזה מצות תמיד דגור המעריב.

ב משמעות התוס' הנ"ל במנחות דדרשת התוס' שצריך שיהא נר תמיד הוא דרשא גמורה, אולם בתוס' חגיגה הנ"ל ס"ל דאין דין 'תמיד' ממש במנורה, וכתב השיח יצחק שם דלדבריו דרשת התוס' היא אסמכתא. וראה גם בשו"ת הרשב"א (משנה ט"ט) שנקט דדרשת התוס' היא מעיקר הדין, ובאבן האזל (ממו"מ ג. יב.) תמה מפשטות הסוגיא בחגיגה הנ"ל שאין דין תמיד ממש במנורה כמו בשולחן, וכמש"כ רש"י ותוס' שם, וראה שם מש"כ לבאר בזה. ועי' אות הקודמת.

סוף סוף למ"ד משום אכחושי מצוה קשיא, קשיא - אמאי לא מסיק בתויבכתא - עי' פירוש רשב"ם ב"ב נב: (ד"ה קשא), וריטב"א כאן. וראה בדברינו בסמוך דיש מפרשים בעיא 'מאי הוי עלה' כלומר האם הוי תויבכתא למ"ד אכחושי מצוה.

מאי הוי עלה:

ביאורי הראשונים:

א. תוס' בפ"י קמא פירשו דאינו סובר כדברי רבה דפסק כשמואל, וממילא הדרינן לכללא דהלכה כרב [כן פירשו מהר"ם ומהרש"א], ומספקין אליבא דרב דאמנם טעם אכחושי מצוה נדחה אך נשתייר טעם דביוזי מצוה, א"כ על ידי קינסא ודאי אסור, אך מיבעיא בהדלקה מנר לנר דאי הדלקה עושה מצוה שרי, אך אם הנחה עושה מצוה וליכא מצוה בהדלקה, איכא ביוזי מצוה אף מנר לנר ואסור. וכע"ז פירש הר"ן בפ"י קמא בשם תוס'.

ב. הרא"ש (ס' ו') בפ"י שני, וכן הריטב"א פירשו בדומה לזה, אך נקטו דמספקא אי סמיכין ארבה, הלכך הדרא בעיא אי הלכתא כרב או כשמואל, וסברת אכחושי מצוה נדחית, הלכך מספקא רק בסברת ביוזי מצוה ולענין הדלקה מנר לנר וכו'.

ג. הרא"ש בפ"י ראשון פירש דודאי קי"ל כרבה דהלכתא כשמואל, אלא דלענין פלוגתא אמוראי בסברת טעמו אי משום ביוזי מצוה או אכחושי מצוה, מספקין אי הוי תויבכתא גמורה למ"ד אכחושי מצוה. ופשט ר"ה בריה דר' יהושע דלא הוי תויבכתא גמורה, הלכך יש להחמיר כתרומתו. ובביאור פירוש זה הרא"ש נחלקו אחרונים: עי' קרבן נתנאל (אות ג'), הגהות ראמ"ה בקובץ מפרשים על הרא"ש, ושפ"א.

ד. תוס' פירשו בשם ריב"ם, וכע"ז פירש בחי' הר"ן בשם ריב"א, דודאי קי"ל כשמואל דמדליקין מנר לנר, אלא דמספקא למאי דמסקין דבביוזי מצוה פליגי ולא משום אכחושי, האם אכן לכו"ע מדליקין מנר לנר דומיא דמנורה ופלוגתתם רק אי שרי בקינסא, או דבנר חנוכה הנחה עושה מצוה ולא דמי למנורה דמקדש, הלכך פליגי אי שרי להדליק מנר לנר ובקינסא לכו"ע אסור. ומסקין בהדלקה עושה מצוה והוי דומיא דמנורת המקדש.

נפק"מ בין הפירושים, ולענין הלכה:

א. הנה לג' פירושים הראשונים פשיטא לן דעל ידי קינסא אסור, ומיבעיא אי שרי מנר לנר, ומסקין בהדלקה עושה מצוה ושרי אבל ע"י קינסא אסור דאיכא ביוזי מצוה. וכן נקטו להלכה הרמב"ן והרשב"א, והרא"ש (ס' ו') כתב שכן דעת הר"ף, וכן פסקו הרמב"ם (מנוסה ד. ט.), והטור (ס' מע"ד). אבל לפירוש בתרא מסקין דהלכתא כשמואל ושרי אף ע"י קינסא ולא חש בהא לביוזי מצוה, וכן נקטו הראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם שם, הריטב"א בסוגיין, המרדכי (ס' מע"ד), והרא"ש בשם בעל התרומה.

ב. להלכה - השו"ע (ס' מע"ד) הביא ב' השיטות. מיהו כתבו תוס' (ג. ד"ה ט"מ) דנהגו העולם שלא להדליק מנר לנר ואין לשנות המנהג, והרמ"א הביא זאת להלכה, וביאר טעם המנהג משום דאין חיוב מצוה

אלא בנר אחד, והאחרים אינם אלא משום הידור מצוה, לפיכך מחמירין שלא להדליק מנר לנר. וכתב הפמ"ג [הביאו המשנה ברורה (סק"ו) דלפ"ז אם שני בעלי בתים דרין בבית אחד, שמדינא צריך הדלקת נר חנוכה לכל אחד, מדליקין מזה לזה.

ג. והנה חומרא זו היא בנר חנוכה בלבד, לפיכך כתבו השו"ע והרמ"א (מע"ד. ג.), וכן הטור בשם בעל התרומה דנר של בית הכנסת ושל שבת ושל חנוכה כולם של מצוה הם ומותר להדליק מזה לזה. והרמ"א הוסיף דהוא הדין נר של תלמוד תורה או לצורך חולה חשיב לענין זה נר של מצוה. ועי' משנה ברורה (סק"ח). ולענין נר של בית הכנסת - יעוי' בשו"ע (קנ"ד. יד.), ובמשנה ברורה שם.

חזינא אי הדלקה עושה מצוה וכו' ואי הנחה עושה מצוה וכו' - הריטב"א מבאר עפ"י רש"י, דודאי איכא מצוה הן בהדלקה והן בהנחה, אלא מספקין אי עיקר קיום המצוה הוי בהדלקה או בהנחה.

היה תפוש נר חנוכה ועומד לא עשה ולא כלום וכו' התם הוראה הוא אומר לצורכו הוא דנקיט לה:

הריטב"א פירש דאף שניחנה לבסוף, לא תתקיים מצות ההדלקה אלא במקום שמוכח שהודלקה למצוה, וכל שלא עשה כן צריך לכבותה ולחזור להדליקה במקום הראוי. ודחה דעת יש שפירש שאינו אלא משום היכרא שלא יאמרו לצורכו נקטה, ואין צריך לכבותה אלא דיו שניחנה כמות שהיא.

והנה ב' שיטות אלו איכא גם בדעת רש"י (ד"ה היה תפוש) שנקט "משהדליקה עד שכבתה", וכתב הט"ז (מע"ד. ג.) דמשמע דאם אוחזה רק מעט זמן ואח"כ מניחה כשהיא דולקת יצא, והוסיף דכן יש לפרש לשון הטור ושו"ע שם. אולם הפמ"ג (נמשנ"ז סק"ג) דחה דאפשר שדברי רש"י נאמרו רק לס"ד דהגמ', עי' בדבריו.

ת"ש דאמר רבא הדליקה בפנים והוציאה לא עשה כלום וכו' אלא אי אמרת הנחה עושה מצוה אמאי לא עשה ולא כלום, התם נמי הוראה הוא אומר לצורכו הוא דאדלקה - א פ"י מע"ג דהנחה היא עיקר המצוה, בעינן דתיהוי הדלקה שלה מוכחת שהיא לצורך ההנחה - ריטב"א, ^{אוצר החכמה} שיטה להר"ן.

ב טעם הראשונים, ולענין הלכה:

הרי"ף והרא"ש, וכן הטור ושו"ע (מע"ד. ג.). פסקו דין זה דהדליקה בפנים והוציאה לחוץ לא עשה כלום, ופירשו הטעם משום שהוראה יאמר לצורכו אדלקה. ותימה הא לא איצטריך טעם זה אלא למ"ד הנחה עושה מצוה, אבל למאי דקי"ל הדלקה עושה מצוה הטעם כפשוטו שלא הדליק במקום הראוי.

ומתוך כך מחדש הב"ח (מע"ד. ג.) דסברי הראשונים שהגמ' תירצה האמת, והדרה בה ממאי דס"ד מעיקרא, אלא קי"ל דלא בעינן הדלקה דוקא במקומה [ונפק"מ לנר של שבת שאין בו ענין פרסומי ניסא וחשש הרואין, דמותר להדליקו ולהניחו אח"כ במקומו האחר]. אמנם כתב הב"ח שהרמב"ם (מנוסה ד. ט.) פליג, ודקדק לפרש טעם שהוראה אומר לצורכו אדלקה רק על ציור דלעיל דהיה תפוש בנר חנוכה ועומד.

ולהלכה - כתב הב"ח שנראה לפסוק כדעת הרמב"ם, דהמרדכי ואגודה סברי נמי כוותיה שצריך להדליקה דוקא במקומה, והכי נמי משמע פשט הסוגיא.

וראה בב"ח שפירש טעם נוסף בסברת הראשונים שנקטו סברת הוראה יאמר, אלא שדחה טעם זה, ומסיק עיקר כטעם דלעיל. אמנם המג"א (מע"ד. ג.), הקרבן נתנאל (אות ו'), וביאור הגר"א (סק"ה) הביאו רק טעם השני בשם הב"ח.

וראה עוד בט"ז (סק"ג), חכמת שלמה שם, ופמ"ג (נמשנ"ז סק"ג).

ג'טלטול הנרות בשיעור זמן הדלקה: כתב הדרכי משה (תרע"ה. 6). בשם מהרי"ו שאפילו היתה ההדלקה והנחה במקום אחד, יש לזהר שלא לטלטל הנרות ממקומן עד שיושלם הזמן של שיעור הדלקה. וכתב המשנה ברורה (סק"ו) דיש מאחרונים שמקילין בזה [ע"י שער הציון סק"ו], אך כתב הפמ"ג שלכתחילה ודאי יש לזהר בזה.

רש"י

ד"ה לא יכוין משקלותיו - שמא לא ימצאם טובים וכו' ונמצא שביזה המעשר שלא לצורך - ע"י בדברינו בגמ' ד"ה אמר רבה.

ד"ה נר מערבי - למ"ד במנחות מזרח ומערב מונחין סדר הקנים קרי נר מערבי נר שני שבצד החיצון - ע"י בדברינו בגמ' ד"ה ד"ה מאי עדות (ל"א). (ל"א).

ד"ה כמדת חברותיה - חצי לוג שיעורו בה לילי תקופת טבת הגדולים ואם ידלק ביום בלילות הקצרים ידלק - רש"י מנחות פט. הביא פירוש נוסף: שבקיץ היה עושה פתילות עבות ובחורף דקות. ותוס' שם, וכן תו"י ותוס' הרא"ש ביומא טו. הביאו כן מהירושלמי.

והנה לשון רש"י כאן משמע שמשירין דולקין ביום, וכ"כ רש"י בזבחים יא:, אבל במנחות פט. פירש"י דמה שנשתייר בבוקר זורק לחוץ, וכן משמע לשון רש"י ביומא טו., ושפת אמת במנחות הקשה לרש"י שם מכרייתא שאסור לכבות שום נר בזמן שהוא דולק.

וראה עוד רמב"ן וריטב"א בסוגיין.

ד"ה ובה היה מסיים - שדלק כל היום ואינו מטיבו עד הערב - רש"י ביומא לט. (ד"ה ויהי) כתב שהיה מטיבו שחרית, ותוס' ר"ד ומהרש"א שם תמהו על פירושו, וע"י ריטב"א שם שכתב לפרש ולישב לשון

רש"י. וראה עוד בדברינו בגמ' ד"ה שנותן בה, אות א'.

מצאו שכבה כגון משמת שמעון הצדיק מדליקו ממזבח העולה - במשנה תמיד ל: איתא דמדליקו מן הדולקין. וביאר הרע"ב (תמיד ג. ט.) דהכי קאמר: אם נשתיירו דולקים מדליק מהן, ואם לאו מדליקו מן המזבח.

אבל הרמב"ם (תמו"מ ג. יג.) כתב דלעולם אין מדליקין נר מערבי אלא ממזבח החיצון, והראב"ד השיגו מהמשנה הנ"ל. וע"י כס"מ, לח"מ, מהר"י קורקוס, תו"ט (תמיד פ"ו סוף מ"ה), רע"ב שם, מקדש דוד (כ"א. ג.), ואבן האזל.

ד"ה והא הכא - ולא היה יכול לנתק נר מערבי מן המנורה - ע"י הגהות ראמ"ה.

ד"ה אי הדלקה - אי המצוה של חנוכה תלויה בהדלקה מדליקין כדאשכחן במנורה - בכוונת רש"י - ע"י ט"ז (תרע"ה. 6). ויד דוד (מהדו"צ) שהביאו דברי שבות יעקב (מ"צ ס' מ').

ד"ה היה תפוש - משהדליקה עד שכבתה - ע"י בדברינו בגמ' ד"ה היה תפוש.

תוס'

ד"ה וכי לאורה - וד"מ וכי אהרן כשהיה נכנס לפניו לאורה היה צריך - כן הוא פי' ר"ת בתוס' מנחות פו: (ד"ה ממוץ), ובספר הישר (ס' רט"ו), וע"י ריטב"א שיישב פירושו מקושית תוס' בסמוך. וע"ע חי' מהרי"ט.

והלא מ' שנה היה מאיר להם עמוד ענן בכל המקומות - ע"י רש"י לקמן כג: (ד"ה עמוד הענן), ובדברינו שם.

ד"ה ובה - פירש בקונטרס וכו' וקשה לריב"א שאם אפשר להדליק מן

הישנה א"כ גם השאר ידליק ממנה וכו' - תוס' הרא"ש הוסיף להקשות דלפירש"י ברישא הו"ל למימר 'בה היה מסיים' ואח"כ 'ממנה היה מדליק', ועוד דפירוש של מתחיל אינו כשל מסיים. וראה עוד קושית תוס' מנחות פו: (סוד"ה ממנה).

ועל קושית תוס' דהכא - תירצו תוס' מנחות הנ"ל, דאי אפשר להדליק כל הנרות מהך פתילה ישנה, דדרשינן בתו"כ שצריך שיהא נר המערבי קבוע ודולק להדליק ממנו שאר הנרות. [ר"ל דאם מדליק מן הפתילה ישנה אין זה מנר המערבי, שכבר נתבטלה כשהוציאה מהמנורה, משא"כ כשמדליק בקינסא מנר מערבי הוה כמדליק ממנו עצמו - עולת שלמה שם]. וכן תירצו בחי' הר"ן ושיטה להר"ן בסוגיין.

אלא בעוד שהפתילה ישנה בנר מערבי דולקת היה מדליק ממנה השאר וכו' - לפירוש זה הסכים הריטב"א כאן, ולכאורה כן משמע גם מפירוש רש"י ורגמ"ה במנחות פו:, אמנם יעוי' חי' חת"ס ופני יהושע והגהות ראמ"ה שהקשו לפירוש תוס', וסייעו לפירוש"י דהכא.

ד"ה והא הכא - כמ"ד בפרק ב' מדות דנר של פרקים היה וכו' - ע"י בפירש"י שם שני פירושים מהו 'של פרקים'.

ד"ה מאי הוי עלה - תימה מאי קמיבעיא ליה וכו' וצ"ל דאינו תופס דברי רבה עיקר וכו' - שיטות הראשונים בביאור ספק הגמ' - יעוי' בדברינו ד"ה מאי הוי עלה.

ומנר לנר נמי איכא ביזוי מצוה ואסר רב דהנחה עושה מצוה ולא דמי למנורה ודוקא מנר לנר שרי שמואל - משמע דשמואל שרי מנר לנר אפילו נימא הנחה עושה מצוה, וע"י מהרש"א שתמה על זה, וע"י קרני ראם וראש יוסף.

ד"ה דאיבעיא להו הדלקה עושה מצוה - ונפק"מ אם הדליקה חש"ו או הניחה - בחי' מהרי"ט הקשה אמאי לא אמרו דנפק"מ גם לעשוית שהיתה דולקת וכו' דלא בעי להגביהה ולהניחה כדלקמן, ע"י מש"כ לפרש. וראה עוד ראש יוסף (רי"ט כג.), יד דוד (מהדו"צ), ושבת של מי.

דף כג.

גמ'

א"א הנחה עושה מצוה האי מכבה ומדליקה, מכבה ומגביהה ומניחה ומדליקה מיבעי ליה - כן הוא גירסת תוס', אבל הרמב"ן רשב"א וריטב"א גרסי "מגביהה ומדליקה וחזור ומניחה מיבעי ליה", וביאר הריטב"א כדי שתהא ההנחה חשובה בנר שכבר דולק, אבל סברת תוס' ביאר דמדליקה אחר ההנחה כדי שתהא ההדלקה מוכחת לצורכה. וראה הערה 47 לרמב"ן, והערה 54 לחי' הר"ן.

ועוד מדקא מברכינן אשר קדשנו במצותיו וציונו להדליק נר של חנוכה - הנה בנר של שבת גם נוסח הברכה 'להדליק', ודן הפני יהושע דש"מ הדלקה עושה מצוה, וא"כ אם היה דולק מבעוד היום גדול, צריך לכבות ולחזור ולהדליק. וע"י מג"א (רסג. כג.), א"ר שם (סקי"ד), ופמ"ג שם.

ש"מ הדלקה עושה מצוה - כתב הרא"ש (סו"ס י') דכיון שהדלקה עושה מצוה, צריך שיהא שמן בנר כדי שיעור קודם ההדלקה, אבל אם בירך והדליק ואח"כ הוסיף שמן לא יצא ידי חובתו.

והאם לאחר שיכבנה צריך לשוב ולהדליק בברכה - ע"י משנה ברורה (תרע"ה. מ.), ושער הציון (ל"א ט').

והשתא דאמרין הדלקה עושה מצוה הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה ולא כלום:

א] קטן שהגיע לחינוך:

כתב הר"ן בשם בעל העיטור דאם הגיע הקטן לחינוך יכול להדליק, והכל תלוי במנהג. אולם המאירי הביא דיעה זו, וכתב שאין הדברים נראין.

וחכמת שלמה (תרע"ג). הקשה בשם המג"א, דלענין נר חנוכה הביא השו"ע דעת בעל העיטור, ולענין מגילה פסק דקטן בכל גווני אינו מוציא ידי חובה, עי' מש"כ החכמת שלמה לחלק. וראה עוד ביאור הגר"א (סק"ז), ועי' זכרון שמואל (יט. ד.). ולמעשה כתב המשנה ברורה (סק"ג) בשם האחרונים דאין לסמוך שיהא הקטן יכול להוציא בהדלקתו לגדולים.

מיהו קטן עצמו שהגיע לחינוך - פסק הרמ"א (סו"ס תרע"ה) דלדידן שכל אחד מבני הבית מדליק אף הוא צריך להדליק. ועי' משנה ברורה (סק"ד) וביאור הלכה (ד"ה ולדידן) שאין כן דעת שלטי גבורים והמאירי, על כן נראה שאין להחמיר כולי האי ודי שידליק כל לילה נר אחד. וראה עוד במשנה ברורה (תרע"ו. יג.).

ב] הרמב"ם (מנוכה ד. ט.) הוסיף 'או גוי', ובספר הליקוטם הביאו שהבנין שלמה העיר דהש"ס לא הזכיר נוכרי, וכל הראשונים לא הביאו, ומדוע רק הרמב"ם נקט כן אף שאין דרכו להוסיף על דברי הגמ', עי' שציין לעיין בספרו.

אשה ודאי מדליקה:

כתב הריטב"א דאשה מדליקה אפילו להוציא אחרים ידי חובתן, ואינו כמקרא מגילה שאע"פ שחייבות אינן מוציאות אחרים. וביארו הב"ח (תרע"ג), וכן המג"א (תרפ"ט). בשם הסמ"ג דשאני מקרא מגילה דהוי כקריאת התורה שאינה מוציאה את האיש

מפני כבוד הציבור. וכן נקט המאירי שאשה מדליקה להוציא אחרים, ולאפוקי קצת מפרשים שמדליקה דוקא לעצמה.

והנה אשה יכולה להדליק ולהוציא אפילו בעלה, וכמו כן איש יכול לעשות אשתו שליח להוציא, אך במקום שהבעל מדליק הוי אשתו כגופו ואינה צריכה להדליק, אלא שיכולה להדליק בעד כל בני ביתה - עי' משנה ברורה (סק"ט), ושער הציון (סק"י), וביאור הלכה (ד"ה אשה).

נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס:

א] פירש רש"י שע"י אשה נעשה הנס [עי' ר"ן עהרי"ף]. ורשב"ם (פסחים קח:) פירש גם גבי פסח ופורים שע"י נשים נעשה הנס, והקשו תוס' שם [וכן במגילה ג.] דהלשון "אף הן היו באותו הנס" אין משמע כן, ופירשו שאף הן היו בכלל הגזירות והשעבוד. וכן פירשו בסוגיין תוס' הרא"ש ריטב"א, ושיטה להר"ן, וכתבו שכן משמע בירושלמי.

והנה תוס' הרא"ש הביא בשם רש"י כפי' רשב"ם הנ"ל בדכולהו הכוונה שע"י אשה נעשה הנס, אולם לכאורה רש"י דקדק לפרש גם שהיו בכלל הגזירה שגזרו יוונים על בתולות הנשאות להיבעל לטפסר, [וכן לגבי פורים - יעוי' ברש"י מגילה ד. שפירש שאף הן היו בכלל להשמיד להרוג ולאבד]. מיהו לא פירש"י שהיו בכלל גזירת קיום המצות, שהרי בחנוכה הגזירה עיקרה היתה על מצות כגון מילה ולימוד תורה שאינן שייכות בהן.

והנה הרמב"ן והר"ן (קז:) הביאו בשם ר"ת דנשים חייבות בג' סעודות ולבצוע על ב' ככרות שאף הן היו בנס המן, אמנם למפרשים דרך היכא שעל ידן נעשה הנס לא שייכא הן סברא.

ב] כתבו תוס' בפסחים קח: (ד"ה היו) ותוס' הרא"ש בסוגיין, דלענין סוכה נשים פטורות אף שהיו בכלל 'כי בסוכות הושבת'

וגו', לפי שבמצוה דאורייתא הואיל וקי"ל נשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא, אין להן להתחייב משום שהיו בכלל הנס, אבל במצוה דרבנן שייך לחייבן מהאי טעמא.

אר"ש אכסנאי חייב בנר חנוכה א"ר זירא מריש כי הוינא בי רב משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזא:

הערות ודינים:

א] הקשה בית הלוי עה"ת (למנוכה) וכי ר' זירא לא היה מהמהדרין מן המהדרין, והניחא לתוס' לעיל כא: דקאי אנר איש וביתו, אבל לשיטת הרמב"ם שהבאנו שם (גגמ' ד"ה ומההדרין) דקאי אמהדרין וכל אחד מוסיף והולך, צ"ע מדוע לא היה מהדר להדליק בעצמו. ומתוך כך הוכיח שיטתו דהא דאמרו דמההדרין עושין נר לכל אחד ומהדרין מן המהדרין מוסיף והולך, אין פירושו שכל אחד מדליק לעצמו כך, אלא שבעה"ב לבדו מדליק עבור בני ביתו כפי מספרם ומוסיף והולך [ודקדק כן מלשון הרמב"ם ושלטי גבורים], ולפי"ז ניחא שר' זירא תחילה היה משתתף בפרוטה שיהא בעה"ב מדליק ומוסיף עבורו, ולבסוף אמר שאין צורך דבביתו מדליקין כן עבורו.

ב] כתב המאירי בשם חכמי התוס' דבפרוטה סגי שבזה מקנה לו חלק בשמן. ומג"א (תרע"ו. א.) כתב בשם שו"ת הרשב"א דהוא הדין אם בעה"ב מקנה לו חלק מהשמן במתנה. וכתב שער הציון (אות ט') דלכאורה הכוונה באחד מדרכי הקנין ולא באמירה בעלמא.

ובמשנה ברורה (סק"ג) ושער הציון (אות ח') הביא דעת הפמ"ג שצריך בעה"ב להוסיף מעט שמן עבורו, והא"ר מחמיר שצריך להוסיף בשבילו כשיעור שידלק חצי שעה, אך דעת הפר"ח שאין צריך להוסיף כלל.

ג] כתב המשנה ברורה (תרע"ו. א.) בשם הפוסקים, דגם בחורים הלומדים שלא בביתם צריכים להשתתף עכ"פ, אך אם סמוכים על שולחן בעה"ב הם בכלל בני ביתו ואין צריכין מדינא להדליק אלא א"כ רוצים להיות מהמהדרין.

ולענין שני בעלי בתים שדרים בחדר אחד וכל אחד אוכל משלו, האם די בשיתוף או שכל אחד צריך להדליק לעצמו - עי' ביאור הלכה (ד"ה עמו).

ד] כתב הרי"ף, וכן הביא הרא"ש (סי' ח') דאם יש לאכסנאי פתח לעצמו חייב להדליק מפני החשד. וכן פסק הרמב"ם (ד. יא.).

ובספר הליקוטם הביאו שהבנין שלמה הקשה מאי קמ"ל הרי"ף והרמב"ם, הא יש למילף כן ק"ו מדין חצר שיש לה שני פתחים דלקמן, שצריך להדליק בשתייהן מפני החשד, עי' שלמד מזה דין חדש.

ואכסנאי שאין לו פתח לעצמו, אבל מתאכסן בחדר בפני עצמו - עי' משנה ברורה (תרע"ו. א.), וביאור הלכה (ד"ה לעלמ').

השתא ודאי לא צריכנא דקא מדליקי עלי בנו ביתאי:

א] כתב הט"ז (תרע"ו. א.) בשם רש"ל, שדוקא אם יודע בבירור שאשתו מדלקת עליו, אבל אם אינו יודע יש לו להדליק ולברך. ועי' משנה ברורה (סק"ז), ושער הציון (אות ד'). והיכא דאיכא חשדא כגון שיש לאכסנאי פתח לעצמו וכדלעיל, פסק הרמב"ם (ד. יא.) דאפילו מדליקין עליו בביתו צריך להדליק. [ועי"ש לח"מ]. והמאירי הביא בזה פלוגתא למי שמדליקין עליו בביתו.

ב] בבית הלוי (למנוכה) הקשה אמאי לא קיים מצות מהדרין שכל אחד מבני הבית מדליק, ותירץ דלמבואר ברמב"ם (פ"ד דמנוכה) שבעה"ב מדליק כנגד כל בני הבית

ניחא שהאשה הדליקה בבית גס את ההידור. ובפמ"ג (נמשנ"ז מרעו. א.) הוסיף דכשם דאשתו כגופו ואינה צריכה להדליק ה"ה כשהיא מדלקת עליו.

איבעיא להו לגבל או לעשו - עי' תוס' לעיל יח. שציין גלהש"ס, ובדברינו שם. וראה עוד ריטב"א כאן.

רב שמואל בר זוטרא מתני הכי כל העשנים יפין לדיו וכו' - הגהות חשק שלמה תמה דר' שמואל בר זוטרא גופיה מתני תחילה 'כל השמנים'. והביא שבסדר הדורות כתב בשם ספר מלא רצון דתרי הוו. ועוד ביאר דהוא פירוש לברייתא הראשונה, אך הניח בצ"ע דהלשון 'מתני הכי' אין משמע כן. והגהות ר"ש מדעסוי וראמ"ה גרסי לעיל 'בר זוטרא' והכא 'בר זוטרי'.

ורב ירמיה אמר הרואה נר של חנוכה צריך לברך:

א] למי תקנו ברכת הראיה:

נחלקו הראשונים האם תקנו ברכת הראיה רק לאדם שלא הדליק ולא עתיד להדליק ואין מדליקין עליו בביתו, או דגם מי שמדליקין עליו אם אינו מדליק בעצמו צריך לברך על הראיה.

כדעה הראשונה נקטו הרשב"א והר"ן, וכן משמע בתירוץ אחד בתוס' סוכה מו. (ד"ה סוכה). וכדעה השניה נקט המגיד משנה בדעת הרמב"ם (מנוכה ג. ד.) שכתב 'וכל הרואה אותה ולא בירך מברך שתיים', והוסיף המ"מ שלשון הגמ' שנקטה סתם 'הרואה' מסייע לדעת הרמב"ם שבכל גווני מברך הרואה.

אמנם בספר בנין שלמה (הוצא נספח הליקוטיוס טז) דחה הראיה מלשון הרמב"ם, וכתב להשוות שיטתו לכל הראשונים. אכן המאירי נקט בהדיא שיברך הרואה אפילו מדליקין

עליו בביתו. וכן הרשב"א הביא שיש מרבוותא שפירשו כן, אך דחה שיטה זו. ובדעת רש"י שנקט 'מי שלא הדליק בביתו עדיין' - כתב ביאור הגר"א (מרעו. ג.) דמשמע אפילו עתידין להדליק עליו, ובריטב"א מפורש בדעת רש"י שאפילו הוא עצמו דעתו להדליק. אבל המרדכי (סי' קס"ז) כתב בשם רש"י אף שמדליקין עליו אלא שאין דעתו להדליק בעצמו. ועי' ב"ח (מרעו. ג.).

ולהלכה פסקו הטור ושו"ע (מרעו. ג.) כדעה קמייתא, ועי' משנה ברורה (סק"ו), ושער הציון (אות ט').

ויש שיטה מחודשת לדעת הרמב"ם (נש"מ ס' ק"מ, ופאלר הדור ס' קי"ח), דאם הדליק ובירך ונודמנה לו אחרת או שראה אחרת, אם היתה כוונתו להוציא בברכה ראשונה בתים אחרים ברכה אחת לכולן, ואם לאו יברך אפילו מאה פעמים.

ב] אמאי לא תקנו ברכת הרואה בשאר המצות?

כן הקשו תוס' סוכה מו. (ד"ה סוכה), ותירצו דרך גבי נר חנוכה תקנו משום חביבות הנס. ועוד כתבו משום שיש כמה בני אדם שאין להם בתים ואין בידם לקיים המצוה. וכע"ז כתבו רש"י כאן בשם רבותי, הרשב"א, והר"ן. אולם הקשו תוס' בסוכה לטעם זה דא"כ יתקנו גם על מצות מזוזה.

באופן נוסף תירצו תוס' דאין שייך לתקן לרואה ברכה שאין העושה מברך, כלומר לא רצו לתקן לרואה ברכה חדשה שאין העושה מברך, משא"כ בנר חנוכה האכא שתי ברכות שיכול גם הרואה לברך. ולכאורה צ"ע הלא ברכת 'שהחיינו' יכול לברך הרואה גם בשאר מצות - תירצו מהרש"ל ומהר"ם שם דאין ברכת שהחיינו ללא צירוף לברכת המצוה. וראה מהרש"א שם שהקשה על תירוץ זה, ותירץ באופן אחר. וע"ע קרבן נתנאל כאן (אות ו').

ארי"י יום ראשון הרואה מברך ב' ומדליק מברך ג':

א] אימתי מברך:

כתב הריטב"א דמברך כל ג' הברכות קודם ההדלקה ככל המצות עובר לעשייתן, ודחה יש אומרים שהראשונה שהיא ברכת המצות מברך תחילה, אבל שתיים האחרות מברך לאחר שהתחיל להדליק. והמהדיר ציין שהמאירי הביא שיטה זו.

ודעת רבינו ירוחם ואבודרהם (הוצא נב"י ודרכי משה סי' תרע"ז) שעל הנסים מברך קודם הדלקת נר אחרון של אותו לילה.

ב] עד אימתי מברך:

בהגהות רעק"א על השו"ע (מרעו. ג.) נסתפק אם לא בירך, האם יכול לברך אחר ההדלקה בעוד שהנרות דולקים בתוך שיעור הדלקתן. וראה בשו"ת רעק"א (מ"ט סי' י"ג), ומשנה ברורה (מרעו. ד.), ושער הציון (אות ה').

ג] גדר ברכת 'שהחיינו' בחנוכה:

הבנין שלמה (מ"ט סי' ס') העיר מדוע רק הרואה מברך 'שהחיינו', דבשלמא 'שעשה נסים' י"ל דנתקן רק למדליק ממש או רואה פרסום הנס, אבל זמן הא קי"ל דאומרו אפילו בשוק. והוכיח מזה דבחנוכה [וכן בפורים] ברכת שהחיינו אינה על עצם היום, דדוקא ברגלים ור"ה ויוהכ"פ שהם ימים קדושים בעצם ואסורין בעשיית מלאכה תקנו לברך זמן משום עצם היום, משא"כ בחנוכה ופורים תקנו ברכת הזמן על עשיית המצוה, וחידוש מכאן זה דאם רואה נר חנוכה לאחר שדלק שיעור מצותו אינו מברך זמן.

מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה - הר"ן בפסחים ז: כתב

דמצות שאפשר ע"י שליח אומרים בלשון 'על מצות', והקשה א"כ נר חנוכה דאפשר ע"י שליח אמאי מברך 'להדליק', ותירץ דהרי צריך להשתתף בפריטי ואין המצוה יכולה להתקיים לגמרי ע"י אחר. והרא"ש שם כתב

דאורחא דמילתא שכל אדם מדליק בביתו משום חביבות הנס. וראה עוד רמב"ן שם, ומאירי שם ובסוגיין.

והנה בירושלמי (פ"ג דסוכה ה"ד) איתא דאכן מברך 'על מצות הדלקת נר חנוכה', והב"י (מרעו. ג.) הביא שבשבלי הלקט נקט עיקר כירושלמי, והבבלי טעות סופר הוא דהא אפשר ע"י שליח. אמנם כתב הב"י שנוסחת כל הפוסקים 'להדליק', וכן נהגו וכסברת הראשונים הנ"ל.

והיכן ציונו ר"א אמר מלא תסור רב נחמיה אמר שאל אביך ויגדך וגו':

מחלוקת ראשונים בתקנות חכמים:

נחלקו הרמב"ם והרמב"ן (ספר המלות שורש ראשון) באיסור 'לא תסור': שיטת הרמב"ם שכל דיני ותקנות חכמים עובר עליהם בלא תסור, וכן בעשה ד'שאל אביך ויגדך', אולם הרמב"ן מחלק דרך מה שדרשו מקרא, אך מה שתקנו מדעתם בזה נחלקו אמוראי דסוגיין דדעת רב אויא דאף בהן עובר בלא תסור, אך דעת רב נחמיה דאינו אלא צוואה ד'שאל אביך'. וכע"ז כתבו הריטב"א ושיטה להר"ן בסוגיין דלא ניחא לרב נחמיה למילף מ'לא תסור', דשאני מצות נר חנוכה שאין לה שום עיקר מן התורה. וע"ע דרשות הר"ן (דלוט ז'). וראה עוד מש"כ בחי' חתם סופר, ושו"ת חת"ס (יו"ד סי' קצ"ח), ועי' קובץ שיעורים (מ"ט נקונטס דגרי סופרים), ואבי עזרי (נרכות יא. ג.).

הדמאי מערבין בו ומשתתפין בו - אמאי איצטרך למיתני גם דמערבין וגם דמשתתפין - עי' תוי"ט (פאה פ"א מ"ד), וחי' מהרי"ח שם.

ומברכין עליו ומזמנין עליו - פירש רש"י מברכין עליו 'המוציא' ומזמנין ברכת הויזמן. והתו"י פליג ד'מברכין' היינו ברכת המזון בשלושה ומזמנין בעשרה, דאילו 'המוציא' פשיטא דמברך. מיהו רש"י

בברכות מה. (ד"ה והשמש) כתב דאיצטריך לאשמועינן אע"ג דדמי לאיסור אין כאן ברכה בעבירה. וראה תו"ט (פאה פ"א מ"ד), ומלאכת שלמה שם.

ומפרישין אותו ערום - צ"ב אמאי נקט האי לישנא, ולא קאמר בפשיטות דאין מברך עליו - ע"י משנה ראשונה (פאה שס).

ובין השמשות - כן איתא במתני' לקמן לד. דבין השמשות אין מפרישין את הודאי אלא את הדמאי. מיהו שיטה להר"ן גרס "ומפרישין אותו ערום בין השמשות", ופירש דמיידי באדם ערום שאין לו שהות ללבוש לפי שהוא בין השמשות.

אמר אביי ודאי דדבריהם בעי ברכה ספק דדבריהם לא בעי ברכה וכו' רבא אמר רוב עמי הארץ מעשרין הן:

האם ובמה נחלקו אביי ורבא, ולענין הלכה:

א. רש"י מפרש שרבא פליג על אביי וסבר דאף ספק דדבריהם בעי ברכה, ודמאי לא הוה ספק אלא חומרא בעלמא. וכתבו הר"ן והרשב"א דלפ"ז קי"ל כרבא דספק דדבריהם בעי ברכה. אלא שהקשו דהא איתא בברכות כא. דלמ"ד קריאת שמע דרבנן ספק קרא אינו חוזר וקורא, אלמא בספק דדבריהם אינו מברך - ע"י מש"כ לחלק בין הסוגיות.

ב. ברם הביאו הראשונים דעת הר"ף (לקמן פרק ר"א דמילה) בשם ר"ה גאון, וכ"כ הר"ח כאן, דגבי מילה בספק ערלה כבושה אינו מברך על המילה. וביאר הרמב"ן [וכן הר"ן בשמו] דלדבריהם הא דאיצטריך הכא רבא לתרץ 'רוב ע"ה מעשרין', משום דס"ל כיון דתקון רבנן דמאי מעתה חשיב ודאי דדבריהם ולא ספק. [וכן נקטו הרבה אחרונים דיסוד תקנת דמאי היא לחייב הפרשה בתורת ודאי, אך כיון שייסוד התקנה הוא משום ספק לפיכך לא תקנו ברכה - ע"י אתון דאורייתא (ס' ו'), קובץ הערות (ס' ע"ה ו-י), קהלות

יעקב (זרעים ס' ד').] וביאר סברא זו - יע"ו הערה 55 לרמב"ן, והערה 69 לחי' הר"ן. ג. ובפלוגתא זו נחלקו גם הרמב"ם והראב"ד (מונה ג. ה.), יע"ו במגיד משנה שביאר דהרמב"ם סבר כהגאונים דרבא לא פליג בעיקר הדין על אביי, והראב"ד סבר כרש"י דרבא פליג וס"ל דאפילו ספק בדרבנן בעי ברכה. אמנם יע"ו בלח"מ שפירש באופן אחר דעת הרמב"ם עפ"י דבריו בתשובה. וראה עוד קהלות יעקב (נרכות ס' ח').

רבא אמר רוב עמי הארץ מעשרין הן - ע"י תוס' לעיל יג. ד"ה רבא אמר, ובדברינו שם.

והנה אביי כאן ולעיל יג. פליג לכאורה על סברת רבא דרוב ע"ה מעשרין, וע"י תוס' כתובות כד. (ד"ה א"י) שהכריחו דאף אביי אית ליה האי סברא, וע"י מש"כ לישב. וראה עוד ריטב"א כאן ולעיל יג., ומאירי בסוגיין. וע"י פרי יצחק (ח"ג ס' י"ד).

אר"ה חצר שיש לה ב' פתחים צריכה שתי נרות:

א. כתב הר"ן דמסתברא כיון שאינו מדליק אלא משום חשדא, לא מברך אלא על פתח אחד. וכ"כ הר"י מלוגיל והמאירי.

ב. הטור (תרע"א. ח.) נחלק עם בעל התרומה הסובר שלדידן שמדליקין בפנים, אפילו יש לו ב' פתחים די להדליק באחד, כיון שההיכרא הוא לבני הבית והם יודעים שב' הפתחים של אדם אחד. אבל הטור סובר דמ"מ איכא חשד העוברים ורואים שהדליק בפתח אחד ובפתח שני לא הדליק. וע"י בב"ח שם בביאור שיטתם. וע"י ברמ"א (תרע"א. ח.), וט"ז שם (סק"י).

אמר רבא לא אמרן אלא משתי רוחות אבל מרוח אחת לא צריך - כתב השלטי גבורים בשם ריא"ז, דנראה שאם היו הפתחים אחד במזרח ואחד בדרום, והעוברים

בדרום רואים את הנר שבמזרח, דיו בנר אחד ולכאורה רש"י שדקדק לפרש 'רוח אחד לצפון ואחד למזרח' פליג דבכל גווני חיישינן לחשדא, אך יתכן שרש"י מיידי בגוונא שהעובר ברוח אחת אינו יכול לראות הנר שברוח האחרת. וע"י בשערי תשובה (תרע"א. יד.) מש"כ החכם צבי לבאר דברי רש"י.

לעולם משום חשדא דבני מתא וכו':

א. סתירה בסוגיות אי חיישינן לחשד: הקשה הב"י (תרע"א. ח.) דאמרין בברכות ח: אסור לעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהציבור מתפללין, אבל אי איכא פתחא אחרינא לית לן בה דיאמרו בפתח האחר עייל, אלמא דלא חיישינן שיחשדוהו, ואמאי הכא חיישינן לחשד, ע"י שכתב לחלק בשני אופנים. וראה בב"ח שם שכתב לחלק בשני אופנים אחרים. וראה עוד מש"כ לישב בחי' הגהות על הטור, ט"ז (תרע"א. ט.), מג"א (סק"י), חכמת שלמה שם, וחי' מברכי"ט. וע"י יד דוד (מהדו"צ).

ב. הקשה הקרבן נתנאל (או"ח י') כיון דרב הונא חייש לחשדא, על כרחך אזיל לשיטתו לעיל כב. דכבתה זקוק לה להדליק שנית עכ"פ משום חשד, ואיך פסק הרמב"ם דינא דרב הונא הכא, ומאידך פסק דכבתה אין זקוק לה - ע"י מש"כ לישב.

ומנא תימרא דחיישינן לחשד - מבאר תוס' הרא"ש דר"ל מנלן דחיישינן שיחשדוהו שלא קיים המצוה, אבל דחיישינן לחשד ממון אשכחן טובא, כדאמרין 'פורטין לאחרים ואין פורטין לעצמן'.

ובזה מיושב קושית החכם צבי (ס' ז"א) מאי שנא דפרין הכא טפי משאר מקומות בתלמוד. ונמוקי הגר"ב כתב לישב באופן אחר: דבמקום שעושה מעשה פשיטא דחיישינן לחשדא, אך הכא הוא חידוש דאפילו דיושב ואינו עושה מעשה צריך לנקות עצמו מחשד.

רש"י

ד"ה דולקת - שהדליקה למצות חנוכה בע"ש - ע"י תוס' ד"ה מכבה, ובדברינו שם.

ד"ה היו באותו הנס - שגזרו יוונים על כל בתולות וכו' ועל יד אשה נעשה הנס - ע"י בדברינו בגמ' ד"ה נשים חייבות.

ד"ה הרואה - דלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין וכו' - ע"י בדברינו בגמ' ד"ה ורב ירמיה.

ד"ה כל יומי - שהרי כל שמנה הדליקו מן הפך אבל זמן משהגיענו להתחלת זמן הגיענו - ע"י ב"ח ס' תרע"ו סוף סק"ב, וט"ז סק"א.

ד"ה ומברכין עליו - המוציא, ומזמנין עליו - ברכת הזימון - ע"י בדברינו בגמ' ד"ה ומברכין עליו. -

ד"ה רבא אמר - ספק דדבריהם בעי ברכה וכו' - ע"י בדברינו בגמ' ד"ה, אמר אביי.

ד"ה חצר - שיש לבית ב' פתחים פתוחים לחצר - ע"י בדברינו לעיל כא: ד"ה ת"ר נר חנוכה.

שהרואה יהא סבור שהבית חלוק והרי הוא של שני בני אדם - צ"ע דהא מסקינן דמיידי בחשדא של בני מתא, וידעי שאין שני דיוקין אלא דיאמרו מדלא הדליק כהא באידך נמי לא אדליק - ע"י יד דוד (מהדו"צ).

ד"ה מב' רוחות - אחד בצפון ואחד במזרח - ע"י בדברינו בגמ' ד"ה אמר רבא.

תוס'

ד"ה מכבה - וא"ת אמאי מכבה וחוזר ומדליק בהגבהה סגי וכו' וי"ל דמיידי שהדליקה מתחילתה לצורך שבת

וכו' - עי' מהרש"א דמשמע הא הדליקה מאתמול למצות חנוכה ועדיין היא דלוקה ועומדת, אין צריך לכבות ולחזור ולהדליק דלא גרע מהדליקה חש"ו. ועי' פר"ח (תרע"ה). שדקדק כן מדברי הרמב"ם, וא"כ הוא דלא כרש"י שפירש דמייירי שהדליקה למצות חנוכה בערב שבת. וכפירושו נקטו הריטב"א ורבינו פרחיה. וראה ח"י חת"ס וביאורי הגר"א והגהות ראמ"ה מאי קשיא לרש"י בפירוש תוס'.

וקושת תוס' יש לתרץ אליבא דרש"י כמש"כ הרמב"ן דאף שהדליק מערב שבת לצורך נר חנוכה לא מהני להיום, דכיון שהשתא לא ידעין למאי הודלקה אמש, הרואה יאמר לצורכו הדליקה אתמול. וראה ברמב"ן סברא נוספת, ועי"ש בהערה 50.

ד"ה מריש - נראה דאנר חנוכה קאי ומשום טעמא דמסיק דנפיש נהוריה

טפי - מהרש"א מפרש דהיינו מסקנא לאחר ששמע מריב"ל דשמן זית צליל נהוריה טפי, אבל לס"ד הוא משום דמשין נהוריה, וכדפירש"י שאינו ממהר לכלות. מיהו בהגהות וציונים (עוז והדר) הביאו כת"י דגרסי בגמ' "האי נפיש נהוריה טפי", וכתבו דמשמע שכן גרסי תוס'.

ד"ה כל השרפים - פי' בקונטרס שרף גומא ואין נראה לר"ת וכו' אלא שרף דהכא

היינו לחלוחית של אילן - רש"י עצמו פירש בכריתות ו. ונדה ח. ד'שרף' היינו המנטף מן העץ, אך משמע דמנטף מאליו. ודעת תוס' היינו כדאיתא בתוס' הרא"ש והגהות אשר"י דהיינו לחלוחית האילן היוצאת כשמבשלים אותו.

ועל כן היה פוסל ר"ת ס"ת שאין כותבין בדין שלנו דשאר לא מיקרי דיו - עי'

רמב"ן ור"ן וריטב"א בגיטין יט. שדחו דעת ר"ת, וע"ע ח"י הר"ן בסוגין, וביאור הלכה (סי' לג. ג.).

דף כג:

גמ'

נר שיש לה שני פיות עולה לב' בני אדם: פירש רש"י דהיינו למהדרין העושין נר לכל אחד ואחד. וכן פירש הריטב"א. אולם יעוי' מגיד משנה (מנוכה ד. ד.) שפירש גיוני דמשכחת לה אף לשאין מהדרין, וכ"כ נימוקי יוסף, ושיטה להר"ן, ומאירי בשם יש מפרשים. וראה בב"ח (תשע"א. ד.) שביאר אמאי לא ניחא לרש"י לפרש כן.

והטור (תרע"א. ג.) כתב "עולה בשביל שנים כגון מליל ראשון ואילך", וביאר הב"י דכיון שלדעת הטור המנהג שאין עושין נר לכל אחד [כסברת תוס' לעיל כא: במהדרין מן המהדרין], לכך הוצרך לפרש דמשכחת לה מיום השני דבעי ב' נרות. ועי' ביאור הגר"א (סק"ו), וע"ע משנה ברורה (סק"ז).

מילא קערה שמן והקיפה פתילות וכו' לא כפה עליה כלי עשאה כמין מדורה ואפילו לאחד נמי אינה עולה:

א] האם מועיל הרחקה כאצבע:

כתב הר"ן בשם בעל העיטור דמסתברא אם הרחיקם זה מזה כאצבע אינו נעשה כמדורה ויצא. וכן הביא הטור (תרע"א. ד.), אך דחה דמה גבול יש בזה, דהא אם הפתילות גסות והלהב גדול הוי טפי מאצבע, ואם הן דקות אפילו פחות מכאצבע מהני.

וכן הריטב"א בסוגין הוכיח דלא כהעיסור, מדלא אשכחן תקנתא אלא בכפיית הכלי או בשתי פיות.

וראה בב"י שכתב לישב טענת הטור על העיסור, דשיעור אצבע הוא בפתילות בינוניות, ולפי אותו ערך יש לשער בגסות ודקות. ועי' בחי' הגהות על הטור, וכן בשלטי גבורים שהביאו דהריא"ז פירש שיעור אצבע לפי השיעור במנורת המקדש. ועי' בב"ח שדחה סברת הריא"ז, ופירש דעת העיסור באופן אחר.

ב] כתב השפ"א דנראה דהא דפשיטא לגמ' דאין יוצאין במדורה, לפי שנראה שהדליק להשתמש בה. ולפי"ז לכאורה לנר שבת ויו"ט דעשוי להשתמש בו יוצאין במדורה, אך מדברי הרמ"א (סי' תרע"א) בשם האו"ז לא משמע כן.

עשאה כמין מדורה ואפילו לאחד נמי אינה עולה - כתב הגהות ראמ"ה דהיינו כשהדליקו כמה אנשים בבת אחת, אבל הדליקו בזה אחר זה יצא הראשון למ"ד ככתה אינו זקוק לה, עי' בדבריו.

אמר רבא פשיטא לי נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו:

א] מהו 'שלום ביתו'?

רש"י פירש שבני ביתו מצטערין לישב בחושך. והקשה הרש"ש מאי איריא בני ביתו, אף הוא מצטער. וכתב דאולי הכוונה 'ביתו' היינו אשתו שעליה מצות ההדלקה [וכדלקמן לא: דעל ג' דברים נשים מתות וכו'], ואם לא תדליק אתיא לאינצויי עמו. וכע"ז איתא במאירי בשם יש מפרשים. וכ"כ מלאכת שלמה (פ"צ מ"ו) שמצא כתוב.

ב] כתב המשנה ברורה (תרע"א. א.) בשם מג"א ופמ"ג, דאם יש לו נר אחד לביתו לשבת די בזה, ואע"ג דטוב וראוי שיהיו ב' נרות לשבת, מ"מ במקום הדחק די בנר אחד, והשאר לנר חנוכה שיהא מן המהדרין.

ג] כתב המג"א (סק"ז) דבזמן הזה שמדליקין נר חנוכה בפנים, ידליק נר חנוכה ויתן על שולחנו, דאע"פ שאסור להשתמש לאורה הוי כשעת הסכנה שמניחה על שולחנו. אולם כתב המשנה ברורה (סק"ז) דרוב האחרונים הסכימו שאין לחלק בין זמן הגמ' לזמנינו.

ד] הדלקת נר שבת ונר חנוכה מי קודם? א. הרמב"ן דקדק מסוגין שצריך גם להדליק הקדמת נר שבת לשל נר חנוכה, דהתדיר ומשובח קודם לחבירו. והביא דעת בה"ג

שמדליק של חנוכה תחילה, דאם ידליק תחילה של שבת יאסר עליו להדליק נר חנוכה שכבר קיבל עליו שבת. ודחה הרמב"ן דבריו והוכיח מכמה סוגיות שאין מקבל שבת בהדלקת הנר.

וכדעת הרמב"ן נקט הרא"ש (לקמן סי' כ"ד) שאין קבלת שבת תלויה בהדלקת הנר אלא בתפילת ערבית, וכן דעת שאר הראשונים (רש"י, ריטב"א, ח"י הר"ן, שטת להר"ן, ומאירי), ברם הר"ן עצמו בחידושו על הרי"ף כאן האריך לדחות ראיות הרמב"ן ולהוכיח כשיטת הבה"ג. ובהערה (12) לרשב"א כתב דשיטת הסמ"ג וכלבו בשם הרי"ף דהמדליק עצמו מקבל שבת בהדלקה, אבל שאר בני הבית לא.

ב. למעשה - כתב הב"י (סי' תרע"ט) דמדליק נר חנוכה תחילה, דאף החולקים על בה"ג מודים שאם רוצה רשאי להדליק של חנוכה תחילה. והדרכי משה פליג עליו, אך כתב דמ"מ המנהג להדליק של חנוכה תחילה. ולענין דיעבד אם הדליק תחילה של שבת - עי' מחלוקת מג"א וט"ז (סי' תרע"ט), ועי' במשנה ברורה (סק"א), ושער הציון (ל"א ז'). ג. כתב הב"י (סוסי' תרע"ט) בשם תרומת הדשן, דאף שמדליק נר חנוכה בערב שבת בעוד היום גדול, מברך עליה משום דאי אפשר בענין אחר חשיב הכשר המצוה. וכתב המג"א דנראה דמ"מ דוקא אם מדליק לאחר פלג המנחה.

נר ביתו וקידוש היום נר ביתו עדיף משום שלום ביתו וכו' נר חנוכה וקידוש היום וכו' נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא:

קידוש היום דאורייתא או דרבנן, על יין או פת:

א. הקשה הר"ן איך יתכן דמשום שלום ביתו או פרסומי ניסא דחינן קידוש היום דאורייתא. ותירץ דאפשר לקדש אריפתא כדאמרין בפסחים קו: וקידוש על יין הוא מצוה מן המוכרח ונדחה מפני שלום ביתו

ופרסומי ניסא. וכ"כ הרשב"א בשם בה"ג, וכ"כ הריטב"א.

והנה שיטה זו סברה דקידוש על יין או פת הוי דאורייתא - כן דייקו מדבריהם רעק"א, וביאור הלכה (רי"ס ס' רע"א), והוא דלא כדברי תוס' פסחים קו: (ד"ה זכיהו) שנקטו דמדאורייתא סגי בקידוש בתפילה, ומדרכנן הצריכו על היין, וכ"כ הריטב"א בסוגיין בפירוש שני, וכן פסק הרמב"ם (שנת נט. ו.), וראה בהרחבה בביאור הלכה הנ"ל (ד"ה מיד). ולשיטה זו דקידוש על יין או פת הוי מדרכנן ניהא סוגיין דמיבעיא מדרכנן הי עדיף.

ב. הר"י מלוניל, שיטה להר"ן, ומאירי מוקי סוגיין כגון שאין לו יין או פת לקדש, ומשמע נמי דסברי קידוש על פת או יין מדרכנן, דאי מדאורייתא פשיטא דכה"ג קידוש עדיף.

ג. הגהות אשר"י (ס' י"ב) הוכיח בשם ר"ת דאין מקדשין על הפת, דאי מקדשין מאי מיבעיא כלל, פשיטא דנר חנוכה או נר ביתו עדיף, עיי"ש. ושיטת ר"ת זו מבוארת בתוס' פסחים קו: (ד"ה מקדש) דפליג התם על רשב"ם ושאר ראשונים דסברי שאפשר לקדש על הפת. וכדבריהם פסק בשו"ע (רעז. ט.).

ומדברי ר"ת גם מוכח לכאורה דקידוש על היין הוי דרכנן ולכן מיבעי הי עדיף, ודו"ק. וראה עוד בהרחבה בשאגת אריה (ס' ס').

נר ביתו עדיף משום שלום ביתו - הקשה הנשמת אדם (סמ. א). תיפוק ליה דנר ביתו עדיף לפי שזמנו קודם לקידוש היום ואין מעבירין על המצות, ותירץ עפ"י דברי תוס' ביומא לד: דסברת 'אין מעבירין' אמרינן רק כשרוצה לקיים שניהם ולא הכא שיכול לקיים רק אחד.

נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא - העמק ברכה (קידוש והגדלה, אומ ו') הקשה אמאי פרסומי ניסא עדיף, הלא מעלת 'תדיר' הוא דין דאורייתא הנלמד מקרא

כדאיתא בזבחים פרק כל התדיר, עי' מש"כ לישב בשני אופנים.

אמר רב הונא הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים:

א תפילה על בנים ת"ח בזמן הדלקת הנר: רש"י ביאר מקור דבר ר"ה דכתיב "כי נר מצוה ותורה אור" - על ידי נר מצוה בא אור דתורה. וכתב המשנה ברורה (ספג. ג.) בשם האחרונים, דלכך ראוי שתתפלל האשה אחר שתגמור ההדלקה והברכה, שיתן לה הקב"ה בנים וזכרים מאירים בתורה.

ב קאי על נר חנוכה או נר שבת:

רש"י פירש דמימרא זו קאי בין אנר חנוכה ובין אנר שבת. אמנם בפי' ר"ח ובר"ן איתא "הרגיל בנר חנוכה", ומהר"ן חיות ציין שכן איתא בבה"ג, וכן הוא ברא"ש (ס' י"ג), אלא שהגר"א הגיה והוסיף בדברי הרא"ש תיבת 'ושבת'. ובר"ף איתא נמי "הרגיל בנר חנוכה", והדר איתא מימרא בפני עצמה "הרגיל בנר של שבת בניו ת"ח", אלא שמהר"ם שם מחק המימרא השניה, והוסיף תיבת 'ושבת' במימרא קמייתא.

ג בכל הנך דלקמן נקט 'זהויר' והכא בלבד נקט 'הרגיל':

ביאר מהרש"א ח"א דבכל הנך האיש מוזהר עליהן, משא"כ נר דעיקר המצוה באשה, והאיש צריך להרגיל את אשתו בכך. [צ"ע דלדבריו רק בנר שבת מיירי, ולכל הראשונים שהבאנו לעיל בנר חנוכה נמי מיהא מיירי. וראה ברי"ף ורא"ש שנקטו 'רגיל' גם על שאר דברים]. ועי' מש"כ בפי' עיון יעקב על ע"י.

ד לשון הטור (רי"ס רס"ג) "הרגיל בנר שבת להשתדל בו לעשותו יפה הויין ליה בנים ת"ח". ותמה הב"ח הלא רב הונא סתמא קאמר 'הרגיל בנר', ומנין לטור לפרשו לעשותו יפה. ותירץ דהלא בסוגיא לעיל

מבואר דנר שבת חובה הוא וקודם לנר חנוכה וקידוש היום, ואיך נקט רב הונא 'הרגיל בנר' דמשמע דאינו אלא רשות, לכך פירש הטור דהוא רגיל וזהיר לעשותו יפה לכבוד שבת. וכן נקט המאירי דרגיל בנר 'בהידור ודרך חיבוב'. ובהערה לטור החדש ציינו ללשון הסמ"ג דמשמע שגירסתו בגמ' "הרגיל בנר נאה הו"ל בנים ת"ח".

זהויר בקידוש היום זוכה וממלא גרבי יין - עי' תוס' מגילה כז: ד"ה הניחה.

אמר תרי גברי רברבי נפקי מהכא - בן יהוידע מפרש ד'רברבי' הוא נוטריקון של 'רב' ושל 'רבי', והיינו שחכמי א"י מכונים 'רבי' וחכמי בבל 'רב', ויש מעלה בחכמי א"י שנוחין זל"ז בהלכה, ומעלה לחכמי בבל שחורפים טפי, לזה בירכס שיהא להם מעלות אלו ואלו.

דביתהו דרב יוסף הות מאחריה ומדלקת לה א"ל רב יוסף תניא לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה וכו':

א הקשה חי' מהר"ט הרי תוספת שבת הוי דאורייתא כדילפינן ביומא פא:, ואמאי מייתי ליה מ'לא ימיש' דמשמע הדלקה לחודה, לימא בכל המלאכות שצריך לשבות מבעוד יום. ותירץ דתוספת מחול על הקדש אינה אלא אחר השקיעה. ועוד תירץ דילפינן מ'לא ימיש' שלא לצמצם להדליק בשעת החיוב שהיא תוספת שבת דאורייתא, כי היכא דאשכחן שהיה עמוד האש מקדים לבא קודם שיצטרכו לו אף נר שבת כן, עי' בדבריו מאי טעמא החמירו בזה בנר שבת יותר משאר המלאכות. וע"ע שבת של מי.

ב כיצד דרשינן - רש"י פירש דקרא יתירא הוא להך דרשא. ותוס' הרא"ש כתב "מדכתיב 'לפני העם' ולא כתיב 'מלפני העם' משמע דעמוד הענן ועמוד האש שניהם

כאחד לפני העם", ולדבריו צריך להוסיף 'וגו', דעיקר דרשא דריש מסיפא דקרא 'לפני העם'. וראה עוד פירוש הפני יהושע.

ג מסוגיא דהכא איכא ראיא למש"כ בן הפרישה בהקדמתו לשו"ע יו"ד בשם אמו אשת הפרישה, דלא כנשים שמדליקות כליל יו"ט, דהא 'לפינן מ'עמוד האש' שלא יאחר ההדלקה ומאי שנא ערב שבת או ערב יו"ט. וראה חי' חת"ס (רי"ס מד:).

סברה לאקדומה אמר לה ההוא סבא תנינא ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר:

א בנר שבת איירי או בנר חנוכה: מפירוש רש"י מבואר דבנר של שבת מיירי, וכן מוכח מדברי תוס' לקמן כה: (סוד"ה מונה) שהוכיחו מסוגיין שאם היה הנר דולק ועומד צריך לכבות ולחזור ולהדליק לכבוד שבת. וכתב בפי' ר"ח שלא יקדים ולא יאחר אלא ידליק קודם שקיעה מעט, וכ"כ הר"י מלוניל, ומאירי.

ברם הריטב"א כתב שלא יקדים קודם התחלת השקיעה, ולא יאחר מאד לאחר השקיעה, אלא מצותה שידליק מיד לאחר השקיעה, ועל כרחך דמפרש דבנר חנוכה מיירי, וכ"כ המאירי בשם יש מפרשים. וכן הרמב"ם (מנוה ד. ה.) פסק לענין הדלקת נר חנוכה "לא מאחרין ולא מקדימין", וכתב המגיד משנה שהוא מפרש סוגיין בנר חנוכה בלבד. ועי' ביאור הלכה (תרעז. א. ד"ה ולא מקדימין).

ויש לעיין לשיטת ראשונים אלו אמאי דביתהו דרב יוסף הדליקה, ותירצו הפרי יצחק (מ"א ס' ו') ובנין שלמה (ס' נ"ג) לפי דברי שו"ת מהרש"ל (הנילו המג"א ס' תרע"ה) דסומא אשתו מדלקת בשבילו, ורב יוסף סומא היה. והגהות ראמ"ה כתב דרש"י ס"ל דאף סומא מדליק בעצמו ודלא כמהרש"ל, ולכן פירש דלענין נר שבת מיירי. וראה עוד בהרחבה בפרי יצחק הנ"ל.

ב מהו שיעור ההקדמה האסורה:

ע"י ביאור הלכה (רסג. ד. ד"ה צעוד היום) דתליא באשלי רברכי בפלוגתא השו"ע והגאונים (ס' רס"ב) בזמן השקיעה ובין השמשות. ובמשנה ברורה (סקט"ו) כתב דמי שפירש ממלאכה חצי שעה או עכ"פ שליש שעה קודם השקיעה, אשרי לו ויוצא בזה ידי כל הראשונים.

ובהערה למשנה ברורה (24) מהדורת 'דרשו' כתבו בשם מנחת שלמה ומנחת יצחק, דבירושלים אף שנהגו להדליק הנר ארבעים דקות קודם השקיעה, נחשב הדבר כסמוך לשקיעה, כיון שכולם כך נוהגים ניכר שמדליקין לכבוד שבת.

ג קיבל עליו שבת מבעוד יום:

איתא בברכות כז. דרב צלי של שבת בערב שבת והיה מקבל שבת מבעוד יום. והקשו תוס' (ד"ה לרב) איך היה מדליק הנר האמרינן הכא ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר, ותירצו דהיינו בשאינו מקבל שבת, אבל רב שקיבל עליו שבת אותה שעה לא חשיב הקדמה. וכן כתבו הרא"ש, רבינו יונה, והמרדכי שם, והביאם הב"י (רסג. ד.).

ד הדליק הנר או היה דולק מאליו בעוד היום גדול:

כתב המשנה ברורה (רסג. כ.) שאם הדליק מבעוד יום לכבוד שבת, דיעבד אין צריך לכבותו ולחזור ולהדליק אף שלא קיבל שבת בהדלקתו. וכתב ביאור הלכה (ד"ה מצעוד) דהוא מדברי רעק"א ומסתבר טעמיה דאיסור הקדמה הוא דין לכתחילה, ודלא כדרך החיים, ע"י בדבריו.

מיהו אם היה דולק מאליו מבעוד יום - יעוי' בתוס' לקמן כה: (ד"ה מוצה) שר"ת דקדק מסוגיין דאמרינן 'שלא יקדים ולא יאחר' שצריך לכבות ולחזור ולהדליק בזמנה. וכן דקדק הפני יהושע (כג.) מדמברכינן 'להדליק' על נר שבת ש"מ הדלקה עושה מצוה, וא"כ

צריך לכבות ולחזור ולהדליק. ועי' מג"א (רסג. כג.), א"ר (סקי"ד), ופמ"ג שם.

ה בברכות ח: לענין השלמת פרשיותיו עם הציבור איתא נמי כהאי לישנא "א"ל ההוא סבא ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר", ועי' הגהות מהר"ץ חיות שם. ומי הוא 'ההוא סבא' - עי' תוס' חולין ריש דף ו., וראה שפ"א כאן.

אמר רבא דרחים רבנן הווי ליה בני רבנן - פירש רש"י הואיל ואהבתו עליהם כאב על הבן. ורבינו פרחיה פירש "שכיון שהוא אוהב בעלי תורה, רוצה הוא להתקרב אליהם ולהתחבר עמהן, ובניו למדים מחכמתם וחורוין להיות תלמידי חכמים". וראה עוד מש"כ שבת של מי, ובפ"י עיון יעקב על ע"י.

דמוקיר רבנן הווי ליה חתנוותא רבנן - פירש רבינו פרחיה "שמכבד בעלי תורה שעומד בפניהם ומכניסן לביתו ורוצה בהנאתן וכו', ולפי שאין אצל זה האיש מכובד אלא בעלי תורה, לכך אינו נותן בתו אלא לת"ח". וראה עוד מאירי.

דדחיל מרבנן הוא גופיה הוי צורבא מרבנן - משמע דמידת יראה היא יתירה על מידת אהבה, ובכל מקום מידת אהבה גדולה יותר - עי' מהרש"א ח"א, וגאון יעקב על ע"י.

והר"י מלוגיל כתב "דחיל גדול ממכבד, שהכבוד אינו נוהג אלא בפניו, ויראה איתא בין בפניו ובין שלא בפניו, לפיכך שכרו מרובה שהוא עצמו יהיה ת"ח". וכ"כ שיטה להר"ן. וכן פירש רבינו פרחיה, והוסיף "שהיראה מכנסת החכמה בלבו של אדם דכתיב 'אף חכמתי עמדה לי', כלומר חכמה שלמדתי אותה ביראה היא שעמדה לי". וראה עוד בן יהוידע.

ואי לא בר הכי הוא משתמען מיליה כצורבא מרבנן - כתב המאירי

"שמאחר שנתירא מתלמידי חכמים מדת הדין משלמת להיות הוא נורא בפני האחרים, שאין לך נורא אלא מי שראוי להוכיח וכו', וכשהוא ירא תלמידי חכמים ודאי למד מהם מה שהוא ראוי להוכיח, והבריות מתיראות ומתביישות הימנו". וראה כע"ז בברכות ו: "כל שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין". וראה עוד גירסת ביאורי הגר"א בסוגיא זו.

ולא בשמן שריפה וכו' רב חסדא אמר וכו' אלא הכא ביו"ט שחל להיות ע"ש עסקינן לפי שאין שורפין קדשים ביו"ט - הפני יהושע הקשה מדוע דחק רב חסדא לשון המשנה, וגם סיפא דמתני' דחק לפרש דמה טעם קאמר, ואמאי לא מפרש כפשטה דגזרינן בכל ערב שבת בעלמא אטו יו"ט שחל להיות בע"ש, עי' בדבריו. ועי' מש"כ הרש"ש.

לפי שאין שורפין קדשים ביו"ט - לכאורה הכא בשמן דתרומה מיירי דמותר ליהנות מהדלקת הנר ולהשתמש לאורה, ואיך ילפינן תרומה מקדשים שאסור ליהנות מהן בשעת שריפה - עי' בתוס' לקמן כד: (ד"ה לפי) שני מהלכים אי הוי ילפותא תרומה מקדשים, או דגזרינן תרומה אטו קדשים. ועי' בדבריו על תוס' שם בענין שיטת שאר הראשונים.

רש"י

ד"ה שתי פיות - עולה לשני בני אדם למהדרין העושין נר לכא"א - עי' בדבריו בגמ' ד"ה נר שיש לה.

ד"ה שלום ביתו - שבני ביתו מצטערין לישב בחשך - עי' בדבריו בגמ' ד"ה אמר רבא, אות א'.

ד"ה חליף ותני - לכאורה דיבור זה צ"ל קודם ד"ה דרבי אבין. אמנם עי' הגהות ראמ"ה.

ד"ה דבי נשא - אביו ואיכא דאמרי חמיו - ע"ע תוס' ב"ב יב: ד"ה אמיצרא. (ליון מסה"טס).

ד"ה לא ימיש - קרא יתירא הוא להך דרשא - עי' בדבריו בגמ' ד"ה דביתהו, אות ב'.

ד"ה עמוד הענן - של יום משלים אורו לעמוד האש - משמע שגם עמוד הענן היה לאורה. והרש"ש ציין שביפה תואר כתב שעמוד הענן אינו לאורה, וכן ציין לתוס' לעיל כב: (ד"ה ולי) שמבואר מדבריהם כרש"י שעמוד הענן היה מאיר להם.

ד"ה תנינא - שונה אני - עי' הגהות ראמ"ה.

ד"ה שמצוה עליו לבערו - דילמא אתי ביה לידי תקלה דאכילה - רש"י לקמן כה.

(ד"ה מלוה) כתב שני פירושים, ועי"ש תוס' (ד"ה כן). ובית הלוי עה"ת (למנוכה) כתב דמשמע קצת שרש"י נוקט לעיקר טעם דתקלה. וע"ע שפ"א כאן.

תוס'

ד"ה הדר - ועוד נראה לרשב"א דעל כן הקדימו של ר"ח כדי שהמפטיר יקרא בשל חנוכה ויפטיר בנרות דזכריה - בהגהות ר"ש מדעסוי העיר שעל תירוץ זה יקשה הרי גם כשחל ביום חול מקדימין של ר"ח, וציין שכן הקשה בחי' מהר"ט. וראה עוד בבית הלוי עה"ת (סוף ענין מנוכה), ולשון הזהב.

ד"ה ה"ג חזא דהווי רגילי בשרגא - פי' הבעל והאשה - לקמן קיט. איתא דרב הונא הוה מדליק שריג לכבוד שבת, ופירש מהרש"א ח"א שם דרב הונא לשיטתו הכא שגם הבעל בחיוב הדלקת הנר. אולם מהרש"ל וריעב"ץ שם פירשו בע"א הדלקת הנר דרב הונא.

לכך אמר תרי גברי רבובי נפקי מהכא ולקמן קאמר חזא דהוה רגילה האשה לבדה - לפנינו בגמ' בתרווייהו איתא 'דהוה רגיל', וכתב מהרש"א דתוס' כאן בשיטת ר"ת בתוס' בסמוך דכבר נפטר אביו דרב שיזבי, ולכן על כרחך דגרסי' לקמן 'דהוה רגילה' האשה לבדה.

והר"ן גם דקדק שינוי הלשון, אלא שלעיל גרס 'רגילי' בשרג' ולקמן גרס 'רגילי' בשרגא', ופירש דלעיל רגילין בנר חנוכה ושבת, ולקמן בשל שבת לחודה. [והנה הר"ן הביא גם פירוש תוס', אך לכאורה נראה דהיינו הך ד'רגילי' בשרגא' היינו הבעל בנרות חנוכה והאשה בנרות שבת. אמנם יעוי' הגהות ראמ"ה שכתב דרב הונא לטעמיה לקמן קיט. שהיה עצמו מדליק נרות שבת, וודאי גם אשתו היתה מדלקת].

ועי' מהרש"א ח"א שדחה פירוש תוס', ופירש כעין דברי הר"ן. וראה עוד הגהות חכמת מנוח.

ד"ה דבי נשא - ולרשב"א נראה דאפילו מחיים אשכחן דקאמר בי נשא בפרק מי שהחשיך וכו' - עי' רש"ש שמישב לפי ר"ת הראיה משם. וראה עוד חי' חת"ס.

ד"ה גזרה - וי"ל דבשאר שמנים דכיון דאין נמשכין אחר הפתילה כי שרי ביו"ט לא אתי למישרי בשבת וכו' - כן תירצו תוס' הרא"ש, תוס' רי"ד, ובעל המאור. וראה מש"כ לישב תוס' רעק"א, וכתב דנראה שגם בעל המאור נתכוון לזה, ואולי יש בדבריו חיסור לשון.

הקשה ה"ר אליעזר וכו' והשיב לו רבינו שמואל וכו' אך קשה וכו' - מלבד תירוצי תוס' - עי' תוס' הרא"ש דמסיק דודאי רבה אית ליה דאין מדליקין שמן שריפה ביו"ט משום דאין שורפין קדשים ביו"ט, והא דהקשה לו אביי "אלא מעתה ביו"ט לישתרי" ר"ל כשמדליק בערב יו"ט, דמשמע ליה

דמתני' לקמן אסרה אפילו להדליק בערב יו"ט דומיא דכולה מתני', ומשני ליה רבה דהוא גזירה יו"ט אטו שבת.

וכתירין תוס' דאביי ורבא לקמן קיימו רק לפרושי מגלן דאין שורפין קדשים ביו"ט - כן תירצו גם שאר הראשונים - רמב"ן, בעל המאור, רשב"א, וריטב"א.

והרשב"א הביא לישב בשני אופנים דאביי אכן אית ליה כר"ח דטעמא דמתני' משום שאין שורפין קדשים ביו"ט אלא שהקשה לדבריו דרבה. ועי' רמב"ן.

וראה עוד מש"כ לישב פני יהושע, ושפ"א.

והכא רבה שהרי משיב לו אביי תלמידו וגם פליג עליה רב חסדא חבירו - אי רב חסדא חבירו דרבה או רבו - עי' שער הלקוטות, ועי' רש"ש.

ונראה לפרש דאביי ורבא לקמן לא קיימי וכו' ולית להו האי גזרה תרומה אטו קדשים - מהרש"א ומהר"ם מפרשים דכוונת תוס' דלית להו הא דלקמן כד: דאין מדליקין שמן שריפה ביו"ט משום איסור שריפת קדשים, והך גזירה ר"ל גזירה תרומה אטו קדשים [והוא תוספת בתוס' עפ"י דברי מהרש"א], וא"כ דברי תוס' כאן מכוונים כפירוש ר"י בתוס' כד: (ד"ה לפי), עי"ש. וכן הוא בתוס' הרא"ש.

ברם מהרש"ל פירש דכוונת תוס' דלית להו גזירה דשמא יטה, עי' בדבריו. ומהרש"א כתב דאין דבריו מבוררין. ועי' יד דוד (מהדו"ק), ולשון הזהב.

ולפ"ז מתיישב לישנא אלא מעתה דמשמע שיש לפרש בע"א שלא יקשה ביו"ט לישתרי ולא קשה דאביי אדאביי - פי' דוקא דאביי אדאביי לא קשיא, דהכי קאמר בשלמא אי מפרשינן מטעם דאין שורפין קדשים ביו"ט וכדר"ח ניהא, אך לשיטתך רבה דמפרשת שמא יטה קשיא. מיהו לפירוש

רשב"א אין מתיישב הסתירה בדרכה וצריך לתרוצי כדלעיל. ועי' תוס' הרא"ש.

וא"ת דהכא גזר רבה וכו' א"כ סבר דגזרינן גזרה לגזרה ובריש פירקין קאמר היא גופה גזרה ואנן ניקום ונגזור גל"ג - עי' תוס' הרא"ש דהקושיא היא סתירה בדברי רבה גופיה, דאיהו גופיה מסיק הכי לעיל כא. דאין גזרינן גזירה לגזירה. מיהו יתכן דתוס' מקשים לכו"ע, וכשיטתם לעיל יא: (ד"ה אמר לנבי) דאף אביי דגזר גזירה לגזירה היינו דוקא בהוצאה. והריטב"א כתב דהקושיא היא למאן דגריס 'רבא' דאיהו ס"ל לעיל יא: דלא גזרינן גזירה לגזירה.

(כד.) אע"ג דבחלב מהותך גזרינן גל"ג וכו' הא לא חשיב גל"ג דכשאינו מהותך ודאי יטה וכו' - תירוצים נוספים על קושיא זו - יעוי' בדברינו לעיל כא. ד"ה א"ל אין מדליקין (אות ז').

ותירין ר"י דהכא לא חשיב גל"ג דיו"ט ושבת כי הדדי נינהו - וכ"כ תוס' ביצה יח. ד"ה גזרה.

וקשה לרשב"א וכו' ושמא אין להשוות גזרות של חכמים זו לזו - מבואר יותר בריטב"א ושיטה להר"ן, וע"ע הגהות מצפ"א.

דף כד.

גמ'

תניא כוותיה דרב חסדא וכו':

לענין הלכה:

א. כתבו הראשונים דכיון דברייא מסייעת לרב חסדא, ונדחה אוקימתא דרבה, נמצא להלכה דמתני' שאסרה להדליק בשמן שריפה מיירי ביו"ט או ביו"ט שחל להיות בע"ש ומשום איסור שריפת קדשים, אבל לשבת אין איסור להדליק ולא חיישינן כלל שמא יטה לקרב שריפתו - כ"כ תוס' (ד"ה

תניא), הרי"ף, רא"ש, רשב"א, ריטב"א, חי' הר"ן, ומאירי, וכ"כ הרמב"ם בפ"י המשנה, וכן ביארו מרכבת המשנה (שנת ה. ת.) ואור שמח (שס ה"א) בדעת הרמב"ם שלא הביא לענין שבת הא דאין מדליקין בשמן שריפה. ב. ברם הביאו הראשונים ירושלמי דיש הסובר אליבא דרב חסדא דאף בשבת בעלמא אסור, ואף שמדליקה בע"ש הרי היא דולקת בשבת, הלכך לרב חסדא אף בשבת מיירי מתני' ואסור שמן שריפה. [עי' רמב"ן ורשב"א, ועי' יפה עינים כג:]. וכן נקט תוס' רי"ד בסוגיין.

ובאחרונים יש שכתבו לתלות נידון זה האם מתבער מאליו אסור בשבת ויו"ט, בסברות האמוראים לקמן כד: בטעם האיסור, אי גזירת הכתוב הוא לאסור שריפת קדשים ביו"ט ואפילו מתבער מאליו, או דהוא סברא דאין עשה דוחה לא תעשה - עי' ראש יוסף, ועי' בפני יהושע (כג:) והגהות ברוך טעם (אות ז'). וראה עוד רש"ש (כג: ד"ה רח"א). ג. שיטה להר"ן כתב לחלק דבערב שבת מותר להדליק בשמן שריפה, אך בערב יו"ט אסור שמא יבא להוסיף שמן ביו"ט ועבר על שריפת קדשים ביו"ט. וכ"כ הר"י מלוגיל (סוף כג: וכן כד: ד"ה אין מדליקין). והגהות חשק שלמה (כג:) הביא כן בשם אבודרהם, עי' שהשיג עליו.

ד. בחי' רעק"א (ריט כד:) נסתפק אי שרי בערב יו"ט להדליק בשמן שריפה שאין נמשך אחר הפתילה, דחיישינן שמא יטה ביו"ט ונמצא שורף קדשים, עי' בדבריו, ועי' הגהות חש"ל הנ"ל.

ועוד בסוגיא זו - יעוי' בהרחבה בבית הלוי (ח"א סי' ל"ג).

איבעיא להו מהו להזכיר של חנוכה בברכת המזון:

א כתב ריעב"ץ דמהך סוגיא ומדוכתי טובא מוכח שתקוני ברכות לא באו לשלימותן עד אחר חתימת התלמוד.

ב הא דאיבעיא לענין חנוכה ולא לענין פורים, נראה לפי שחזור עתה להשלמת סוגיא דחנוכה. [ותוס' תמהו למה הפסיק בעניינא דשמן שריפה, ועי' בדברינו על תוס']. ובהגהות חשק שלמה דקדק מהא שלענין פורים היה פשיטא לגמ' שצריך להזכיר.

אמר רבא וכו' אינו מזכיר ואם בא להזכיר מזכיר בהודאה:

א מבואר כאן דאף שאין חייב להזכיר רשאי הוא להזכיר, וצ"ב אמאי לא הוי הפסק בברכת המזון - עי' שפ"א.

ב הרמב"ם (נרכות ז. ו.) פסק שמוזכר בחנוכה^{הנהגות} ופורים^{הנהגות} 'על הנסים' בברכת המזון, וכתב הכס"מ דאף דאמרו הכא שאינו מזכיר, מדאשכחן בסמוך הנך אמוראי שהיו מזכירין, ולא פליגי אלא היכן להזכיר, לכך פסק הרמב"ם כוותיהו. והלח"מ כתב שהרמב"ם פסק בזה כהירושלמי, עי' בדבריו. והרא"ש (סוסי" ט") כתב דהכי דייקא מברייתא לקמן. [ועי' תוס' ד"ה דתני].

ג לענין שכח ולא הזכיר בחנוכה או בפורים בתפילה או בברכת המזון - עי' תוס' סוף ד"ה דתני, ובדברינו שם.

ימים שיש בהן קרבן מוסף כגון ר"ח וחוש"מ ערבית ושחרית ומנחה מתפלל שמו"ע ואומר מעין המאורע בעבודה ואם לא אמר מחזירין אותו:

א בברכות ל': איתא דטעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית אין מחזירין אותו לפי שאין כו"ד מקדשין החודש כלילה, וכתבו הריטב"א ושיטה להר"ן דהא דנקט הכא סתמא מחזירין אותו ואפילו בערבית, משום חולו של מועד נקט הכי.

ב עי' משנה ברורה (תכנ. ד.) שהביא פלוגתא הפוסקים, כשלא נזכר עד אחר שהתפלל

מוסף, האם יצא דיעבד במה שהזכיר קדושת היום במוסף ואין צריך לחזור ולהתפלל שחרית.

ויש בהן הזכרה בברכת המזון - טעה ולא הזכיר דראש חודש בברכת המזון - המרדכי (ס' נע"ט) הביא מתוספתא וירושלמי (פקק שלשה שאלנו) דאין מחזירין אותו מפני שאפשר לו בלא אכילה משא"כ בשבת ויו"ט. וכן פסק בשו"ע (ס' תכ"ד), והוסיף שאם נזכר קודם הטוב והמטיב יאמר "ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון".

בה"ב של תעניות ומעמדות ערבית ושחרית ומנחה מתפלל שמו"ע ואומר מעין המאורע בשומע תפילה - הרמב"ם (תפילה ז. יד.) פסק דהיינו ביחיד, אבל שליח ציבור אומרה ברכה בפני עצמה בין גואל לרופא. ועי' כס"מ שמקור דבריו מתענית יג.; ועי' רבינו מנוח מאי שנא תענית שחילקו בהזכרת המאורע בין יחיד לש"ץ, מכל מעין המאורע שיחיד וש"ץ שוין בהן.

רש"י

ד"ה בברכת המזון - בתפלה פשיטא לן שהרי להלל והודאה נקבעו - עי' תוס' ד"ה מהו, ובדברינו שם.

ד"ה בהודאה - בברכת הארץ - בהגהות וציונים (עו וסדר) הביאו בשם מהר"ם כנעט דמקום דיבור זה קודם ד"ה מה תפלה. אמנם עי' הגהות חשק שלמה וחכמת מנוח שיישבו אמאי לא פירש רש"י זאת לעיל.

ד"ה ערבית - אר"ה במסכת תענית יחיד שקבל עליו תענית אע"פ שאוכל ושותה כל הלילה מתפלל תפלת תענית - בגמ' ורש"י תענית יא: איתא "למחר מתפלל תפלת תענית", וכן העירו גלהש"ס שם והגהות ראמ"ה כאן שרש"י דהכא נראה דלא

גרס תיבת 'למחר'. [אמנם יש אומרים להפירוש בתענית אינו מרש"י - עי' הגהות מהר"ן חיות שם בסוף המסכת]. ותוס' שם גם לא גרסי 'למחר', ועי"ש שפ"א.

תוס'

ד"ה גזירה - וקשה לרשב"א וכו' ולפי טעמא דאין שורפין קדשים ביו"ט ניחא - עי' תוס' הרא"ש שמכח קושית תוס' מסיק דודאי גם רבה ס"ל טעם דאין מדליקין שמן שריפה ביו"ט משום דאין שורפין קדשים ביו"ט.

ובעל המאור תירץ דהתם בבצק איירי שאין דרך להסיק בו, ומוכחא מילתא שעשה לצורך שריפת קדשים ביו"ט, משא"כ בהדלקת הנר שכאורחיה עכיד ולצורך יו"ט, אין בו משום שריפת קדשים ביו"ט, ואין איסורו אלא יו"ט אטו שבת מגזירה שמא יטה. וכע"ז כתב הריטב"א במסקנת דבריו.

וראה עוד מש"כ לישב הגהות ראמ"ה. ועי' תוס' רעק"א במשניות (א"ת ל"ז) שהקשה דהא לפי רשב"א גופיה בתוס' לעיל (ד"ה גזירה) יש לישב קושיא דהכא. וראה פני יהושע, ראש יוסף, שפ"א, ובית הלוי עה"ת (סוף ענין מנוכה).

וצריך לדחוק דגזרינן חלה בשבת אטו שמן - הרש"ש מחק תיבת 'בשבת', וכתב שכן נראה מדברי מהרש"א.

ובעיקר דברי תוס' - מהרש"א תמה הלא הוי גזירה לגזירה ולעיל סברי תוס' דלא גזר רבה גל"ג אלא יו"ט אטו שבת בלבד. ופירש שכוונת תוס' דצריך לדחוק השתא דאכן רבה גזר גל"ג, והא דלא גזר גבי נתן שמן לתוך חלב מהותך, משום דהוה ג' גזירות. מיהו בהגהות ראמ"ה כתב דכוונת תוס' דחלה אטו שמן נמי חדא גזירה היא.

וראה עוד ח"י מהרי"ט, ושבת של מי.

ד"ה תניא - וא"ת והא משמע חוץ משמן שריפה דאין מדליקין בשבת ולא

ביו"ט והיינו דלא כר"ח דלדידיה מדליקין בשבת - בירושלמי יש מ"ד אליבא דרב חסדא דאסר אפילו בשבת, דאף דמדליק בערב שבת מ"מ דולק ושוורף קדשים בשבת. וכן נקט תוס' רי"ד, אך רוב הראשונים סברי ופסקי להלכה כדעת תוס' - עי' בדברינו בגמ' ד"ה תניא כוותיה.

ד"ה איבעיא להו מהו להזכיר של חנוכה בברהמ"ז - תימה דהך מילתא הו"ל לאסוקי לעיל גבי מילי דחנוכה - הרשב"א (סוף נג.): בשם רבינו הרב [רבינו יונה], וכן בחי' הר"ן כאן תירצו שהכניסו בגמ' פיסקא דשמן שריפה באמצע הלכות חנוכה, משום דשייכא גם בהדלקת נר חנוכה בשבת אליבא דרבה דהטעם משום שמא יטה. וראה בדברינו בגמ' (ד"ה תניא כוותיה) דיש שנקטו דאף לטעמיה דרב חסדא אסור שמן שריפה אף בשבת, אך תוס' לשיטתם בדיבור הקודם דלא סברי הכי.

וראה עוד מש"כ לישב הרש"ש, מהר"ן חיות, פני יהושע, ראש יוסף, וראה הגה"ה לעונג יו"ט (ס' כ"ז).

ד"ה מהו להזכיר - בתפלה פשיטא דמזכיר משום דתפלה בצבור הוא ואיכא פרסומי ניסא - רש"י פירש שהרי להלל ולהודאה נקבעו, ר"ל וא"כ פשיטא דבעי מיהא להזכיר, ותוס' הוסיפו לפרש אמאי פשיטא בתפילה יותר מברכת המזון. ועי' הגהות ראמ"ה. אך יתכן כוונת רש"י כדברי השפ"א, עי' בדבריו.

ורבינו פרחיה פירש דבתפילה פשיטא דמזכיר דחובה היא משא"כ סעודה דהיא רשות, וכ"כ הבה"ג הל' חנוכה.

ד"ה בבונה ירושלים - ובי"ח תיקונה בעבודה שהיא תפלה להשב ישראל לירושלים - רש"י (ד"ה ולאומר) הוסיף "להשיב עבודה למקומה לעשות קרבנות היום". ועי' הגהות ראמ"ה.

ד"ה או דילמא - היינו מנהג בעלמא שאין רגילין לעשות מלאכה - משמע דבין גברים ובין נשים נהגו לא לעשות מלאכה ב"ח, וכן משמע בחי' הר"ן בסוגיין, וראה עוד תוס' הרא"ש כאן. אבל רש"י ותוס' במגילה כב: וכן תוס' חגיגה יח. כתבו שהנשים נהגו שלא לעשות מלאכה, שניתנה להן מצוה זו על שלא פרקו נזמיהן במעשה העגל. וראה עוד חי' מהרי"ט.

ד"ה דתני ר' אושעיא - מהכא לא הוה בעי למיפשט לעיל דאינו מזכיר חנוכה בברהמ"ז דאיכא למידחי דדוקא נקט תעניות ומעמדות וכו' - ברי"ף הגירסא בברייתא "מים שאין בהן קרבן מוסף כגון חנוכה ופורים תעניות ומעמדות", וצ"ל דלא שמיע ליה לעיל האי ברייתא לכך לא פשיט מינה. מיהו בהגהות מהר"ם עהרי"ף נסתפק להגיה תיבות אלו מדברי הרי"ף, אך כתב דעל כרחך לענין חנוכה ופורים נמי מיתני דהא מסיים בה "ואין בהן הזכרה בברכת המזון", ומה שייך ברכת המזון בתעניות ומעמדות. אמנם רש"י פירש דר"ל ברהמ"ז של ערבית ככניסתו וביציאתו, וכן פירש הריטב"א. ועי' קרבן נתנאל (אופ פ').

דאיכא למידחי דדוקא נקט תעניות ומעמדות אבל חנוכה ופורים אע"פ שאין בהן קרבן מוסף צריך להזכיר - יש לעיין אם בחנוכה ופורים מזכירין, ליתני ברישא דברייתא רבותא דאפילו ימים שאין בהן קרבן מוסף מזכירין, או עכ"פ ליתני תרוייהו דר"ח וחנוכה - עי' מהר"ם.

ואיפכא ליכא למיפשט דדילמא נקיט תעניות ומעמדות משום תפלת מוסף וה"ה דחנוכה - עי' הגהת מהר"ם וביאורו. ועי' הגהת ראמ"ה.

ומיהו אף בחנוכה ופורים אם לא אמר בתפלה אין מחזירין אותו וכו' -

חזור אדלעיל, דאף דקאמר שאין להוכיח מתעניות ומעמדות לחנוכה, א"כ גם לענין דאין מחזירין א"א להוכיח מהך ברייתא, מ"מ בתוספתא מפורש דאין מחזירין - מהרש"א, מהר"ם.

והנה הרי"ף והרא"ש פסקו כתוס' דבחנוכה ופורים אין חזור מכה הברייתא דסוגיין והתוספתא, אולם המרדכי (סי' רע"ט) כתב בשם ראבי"ה דהשתא כיון שנהגו כו"ע להזכיר, וגם בייך על מנת להזכיר, שוייה עליה כחובה וחזור. והב"י (סי' תפ"ג) הבין בדעתו דבין לענין תפילה ובין לענין ברהמ"ז קאמר, ודחה שיטתו, אך יעוי' בב"ח בהרחבה דודאי מודה ראבי"ה שבתפילה אין חזור כדתני בתוספתא, ולא שייך בהא דשויה עליה כחובה, אלא לענין ברהמ"ז קאמר, ופסק הב"ח כוותיה. ובדעת הרא"ש - יעוי' קרבן נתנאל (אופ ק').

והטור שם הביא דעת ר"ת דכל שלא עקר רגליו חזור, ודחה דבריו ופסק כדעת הרי"ף והרא"ש דלעולם אינו חזור אלא א"כ נזכר באותה ברכה קודם שהזכיר השם.

והשו"ע (תפס. א. פסק דבכל גוויי אינו חזור בין בתפילה ובין בברהמ"ז [בין בחול ובין בשבת - משנה ברורה בשם פמ"ג], והוסיף הרמ"א בשם הכלבו דמ"מ יאמר בהרחמן "הרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות" וכו'. ובמשנה ברורה (סק"ד) כתב בשם הא"ר דהוא הדין שיאמר כן אחר גמר תפילתו דרך בקשה קודם "יהיו לרצון".

ד"ה תעניות ומעמדות - ומה שש"צ מתפלל שחרית היינו לפי שא"א שלא יתענה אחד מהם - כתב ביאור הלכה (תקס"ה. ג. ד"ה שאי אפשר) בשם מאמר מרדכי, דבעינן דוקא עשרה מתענים אלא דכאן מיירי שיש עשרה מתענים, ומחשש שמא לא יוכלו להתענות בזה אמרינן דעכ"פ כיון שישארו מעט לבסוף לא מיחזי כשיקרא, אך אם יודע

בכירור שאין עשרה מתענים אינו רשאי לומר 'עננו'.

וקשה לר"י א"כ היאך לזה אדם תעניתו ופורע הלא ימצא שקרן בתפלתו וכו'.

א. מפרש מהרש"א דעל עיקר דברי הגאונים לא תיקשי מהברייתא דלא חשה שימצא שקרן בתפילתו, ד"ל שבדורות האחרונים נוספה חולשה בעולם, אך קשיא מלוה אדם תעניתו ופורע הלא ימצא שקרן בתפילתו.

ב. כדברי תוס' כאן נקטו גם תוס' תענית יא: (ד"ה לן) וז"ל "ולי נראה דלא נקרא שקרן כיון שהיה בדעתו להתענות אפילו אקרי אונס אח"כ ולא מצי לצער נפשיה לא גרע ממתענין לשעות". וכ"כ תוס' הרא"ש כאן. והרא"ש (סי' ט"ו) הוסיף להקשות איך יכלו הגאונים לחדש גזירה אחר שסתם רב אשי הש"ס. ועי' בב"ח (תקס"ה. ג.) בישוב שיטת הגאונים.

ולהלכה פסק השו"ע כשיטת הגאונים, אלא שכתב בשם הכלבו שבארבע הצומות גם היחיד אומרו בכל תפילותיו, דאפילו יאחזנו בולמוס ויאכל שייך שפיר לומר "ועננו ביום צום התענית הזה" כיון שתקנו חכמים להתענות בו. אך הרמ"א כתב דנהגו בכל הצומות שלא יאמר היחיד אלא במנחה.

והמשנה ברורה (סק"ח) כתב בשם הט"ז שאם רוצה היחיד לומר בשחרית 'עננו' ולדלג תיבות 'ביום צום תעניתנו' הרשות בידו, דאזי אין חשש שמא ימצא שקרן.

ולעיל בפ"ק דאמר ליזוף מר וליפרע הלא כבר התפלל תפלת תענית - דודאי כבר התפלל דומן אכילה היה - הגהות ראמ"ה.

ותוס' תענית הג"ל דחו דהתם מיירי שלא היה בדעתו להתענות מבעוד יום ולא קיבל עליו. וראה עוד חי' חת"ס (סוף כד.), ושפ"א.

ד"ה אלא - תימה תרתי מילתא דרב למה לי וכו' ותיירץ ר"י דחדא מכלל חבירתה איתמר - עי' מש"כ הרמב"ן במלחמות (ד"ה ולס יס מי שטועה), ועי' הגהות בן אריה, חי' מהרי"ט, ראש יוסף, ושפ"א.

ד"ה שאלמלא - ותיירץ ר"ת דנביא דהכא היינו כתובים שהיו מפטירין בכתובים בשבת במנחה - כ"כ גם תוס' במגילה כא. ותוס' הרא"ש כאן. אולם בפירש"י כאן משמע שנוהגים היו לקרות בנביא ממש. ויעוי' בבעל המאור בשם ר"ה גאון דמקומות מקומות יש ומנהגות חלוקות הן, ודחה יש שטעו להגיה מחמת קושיא זו "יום הכפורים שחל להיות בשבת". [גירסא זו הובאה גם ברשב"א].

והרשב"א במגילה כתב דכוונת המשנה שם שאין חיוב להפטיר, אך אם בעי לאפטורי שפיר דמי.

דף כד:

גמ'

יו"ט שחל להיות בשבת ש"צ היורד לפני התיבה ערבית א"צ להזכיר של יו"ט שאילמלא שבת אין ש"צ יורד ערבית ביו"ט - צ"ב אמאי באמת לא תקנו ביו"ט לומר מעין שבע כמו בשבת - עי' מש"כ השפ"א.

התם בדין הוא דאפילו בשבת נמי לא צריך ורבנן הוא דתקוני משום סכנה:

א] פירש"י משום השוהין בתפילה, ולא היו בתי כנסיות שלהן בישוב. וכתב הריטב"א דאף האידנא דליתא לההיא סכנה לא בטלה תקנה ממקומה.

וכתבו המרדכי (סי' רפ"ד), והטור (קס"ה. ח.) בשם אבי העזרי שאין ליחיד לומר אותה, שלא נתקנה אלא בבתי כנסיות מפני המזיקין. ודלא כהגהת מרדכי בשם הגאונים שגם יחיד

צריך לאומרה. [הובא בב"י שם]. והרמ"א שם פסק שאם רוצה היחיד להחמיר על עצמו יכול לאומרה בלא פתיחה וחתימה.

ב כתב הטור (סי' קס"ח) בשם רב משה גאון דיחיד שטעה ולא הזכיר 'אתה קדשת' בליל שבת, אם שמע מהש"ץ מעין שבע יצא ידי חובה. ובשם רב נטרונאי גאון כתב דאפילו לא התפלל כלל ז' ברכות יצא. וכתב הב"י דטעם הגאונים לפי שתפילת ערבית רשות לא חמירא כשאר התפילות. וביאור הגר"א (סי' ג) כתב שלדעת הגאונים התקנה מפני הסכנה היינו הבאין אחר התפילה שיצאו בתפילת הש"ץ ולא ישתהו, וא"כ זו תקנה מיוחדת להוציא אף את הבקי ואפילו לא התפלל כלל. ועי' ביאור הלכה שם (ד"ה יא) לענין יו"ט שחל להיות בשבת דהרי אין מזכיר של יו"ט בברכת מעין שבע.

אבל הכא יום הוא שנתחייב בארבע תפלות - עי' שפ"א שדן המתפלל נדבה בר"ח, או כגון שכח להתפלל בערב ר"ח שצריך להתפלל ערבית שתיים, דלכאורה משמעות הלשון "יום שנתחייב בד' תפלות" משמע שרק בד' תפלות המחויבות חייב לחזור, עי' שציין לחבל אחרונים שדן בזה.

חכמים היינו ת"ק איכא ביניהו דרב ברונא אמר רב ולא מסיימי - הקשה הריטב"א אמאי לא קאמר דכו"ע אית להו דרב ברונא בחלב מהותך ע"י תערוכת שמן כשר, והכא פליגי בשמן מבושל אי שרי בתערוכת כל שהוא, עי' מש"כ לישב.

מתני'

אין מדליקין בשמן שריפה ביו"ט:

א. האם הוא איסור תורה מפני שריפת קדשים ביו"ט, או גזירה דרבנן תרומה אטו קדשים, הוא פלוגתת בעלי התוס' וראשונים - עי' תוס' (ד"ה לפי), ובדברינו שם.
ב. האם אסרו רק ביו"ט, או גם אסור להדליק

בערב שבת וערב יו"ט מפני שדולק ומתבער בשבת ויו"ט - נחלקו בזה ראשונים, והוא גם פלוגתא בירושלמי - עי' בדברינו לעיל ריש כד. ד"ה תניא כוותיה.

ג. תוס' רעק"א נסתפק האם רשאי להדליק מערב יו"ט [למפרשים שבעלמא רק ביו"ט נאסר שמן שריפה ולא בערב יו"ט] שמנים שאין נמשכים אחר הפתילה, שהם גם שמן שריפה דתרומה שנטמאת, דכיון שאין נמשכים יש לחוש שמא יטה ונמצא שורף שמן שריפה ביו"ט, עי' בדבריו. ועי' הגהות חשק שלמה לעיל ע"א.

וחכמים מתירין בכל השמנים - כתב הפמ"ג (נמשנ"ז קסד. א). דבשמן של איסורי הנאה כגון של ערלה אסור להדליק נר שבת, דלא שייך למימר מצות לאו ליהנות נתנו, דעיקר המצוה משום עונג היא ודמי לשיבת סוכה. אמנם נסתפק כשהדליק נר כשר האם מותר להרבות האורה בנר של איסורי הנאה. [הביא דבריו ביאור הלכה סי' רס"ד ד"ה חוץ מאלו].

ר' טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד - לפי שנמשך אחר הפתילה טפי מכולהו - תוס' לעיל כג. ד"ה מריש. וכתב המשנה ברורה (קסד. כג). דנראה שנה שלנו שאורו צלול מאד עדיף אולי מכל השמנים.

גמ'

מ"ט לפי שאין שורפין קדשים ביו"ט:

טעם האיסור:

הנה אין איסור הבערה ביו"ט - כ"כ תוס' פסחים ה: (ד"ה לחלק), וכן איתא בתוס' ביצה כג. (ד"ה ע"ג חס). וטעם האיסור דהכא - כתבו תוס' ביצה כז: (ד"ה ועל) "דהא דאין שורפין קדשים ביו"ט היינו טעמא משום טורח מלאכה לעשות אש ולעסוק בשריפתו", ומתוך כך הקשו לפירוש רש"י שם מה איסור